

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก กรณีศึกษาแหล่งน้ำขนาดเล็กของกรมโยธาธิการในจังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารต่าง ๆ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ ประชากร สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ ประชากร สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก จึงต้องศึกษาทฤษฎีบางทฤษฎีที่เห็นว่าเป็นพื้นฐานการอธิบายในการศึกษาเพื่อประเมินผลการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดการสิ่งแวดล้อมของแหล่งน้ำขนาดเล็ก และการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยมีทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากร

มันทนี ยมจินดา และคณะ (2541 : 189) ได้อธิบายไว้ว่า ประชากรเป็นส่วนองค์ประกอบหนึ่งของทรัพยากรธรรมชาติ การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วรวมทั้งการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นปัจจัยเร่งให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศรุนแรงมากขึ้น ยิ่งเศรษฐกิจรุ่งเรืองเพียงใดก็ดูเหมือนหนึ่งว่าสิ่งแวดล้อมจะเสื่อมโทรมลงเพียงนั้น ประเทศไทยประสบความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจตามสมควรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ถึง พ.ศ. 2536 แต่ปัญหาติดตามมาหลายด้าน โดยเฉพาะด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ประชากรต้องมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกิดความเข้าใจธรรมชาติรอบตัวและธรรมชาติในตัวเอง เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็น

คำตอบที่เหมาะสมกับยุคสมัย เทคโนโลยีสะอาด (Clean Technology) และเทคโนโลยีสีเขียว (Green Technology) เป็นตัวอย่างหนึ่งของเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมในทางปฏิบัติ ที่จะช่วยรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ได้มาตรฐานโลก

ทรัพยากรมนุษย์จัดว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่าสูงสุดและจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2545) เน้นที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

นอกเหนือจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบรอบโลกทั้ง 12 ประเด็นดังกล่าวในตอนนี้แล้ว ทั่วโลกยังคำนึงถึงคุณภาพมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด เป็นทรัพยากรที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาอันดับแรกก่อนที่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ จะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเอเชียและแปซิฟิกแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกว่า เอสแคป (ESCAP) ตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องนี้ได้ร่วมกันประชุมติดต่อกัน 3 ปี (พ.ศ. 2524-2531) และมีมติ (Resolution) ที่ 274 (XLIV) เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2531 เรื่อง แผนปฏิบัติการกรุงจาการ์ตา เรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภูมิภาค เอสแคป โดยมุ่งประเด็นสำคัญ 3 เรื่อง คือ การมีงานทำ และการพัฒนากำลังคน ปรับทรัพยากรมนุษย์ให้เข้ากับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ และปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากร

สำหรับประเทศไทยนั้น ตามรายงานพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme) หรือที่เรียกว่า UNDP ซึ่งสร้างดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index) รายงานว่าในปี พ.ศ. 2533 จัดประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 74 ปี 2537 เลื่อนขึ้นมาเป็นอันดับที่ 54 จากทั้งหมด 173 ประเทศ โดยที่อัตราเฉลี่ยของการเพิ่มดัชนีของประเทศไทยสูงสุดเป็นอันดับ 5 ในจำนวน 10 อันดับของโลกที่ UNDP จัดไว้ ทั้งนี้โดยที่ประเทศที่อยู่ในอันดับที่ 1-53 จัดอยู่ใน “กลุ่มดัชนีการพัฒนาสูง” ในขณะที่ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 54 จัดเป็นอันดับ 1 ของกลุ่มประเทศ “ดัชนีการพัฒนาปานกลาง”

ดัชนีดังกล่าวนี้คิดคำนวณจากองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ อายุขัยโดยเฉลี่ย การศึกษา (สัดส่วนประชากรผู้ใหญ่ที่รู้หนังสือ และจำนวนปีเฉลี่ยของการเรียนหนังสือ) และรายได้ประชากรต่อหัว ซึ่งถ่วงน้ำหนักโดยคิดราคาคงที่

ในกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องมุ่งเป้าที่จะสร้างคนเก่งและคนดีที่ลดความเห็นแก่ตัวลง เข้าใจตระหนักถึงความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สนับสนุน

คนเก่งและดีให้เป็นผู้นำในวงการและองค์กรต่าง ๆ ในสังคม ตั้งแต่ระดับชุมชน หมู่บ้าน ศาสนสถาน โรงพยาบาล โรงเรียน โรงงาน ชมรม และสมาคมต่าง ๆ จนถึงองค์กรระดับชาติ

ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพจะต้องมีความรู้คู่คุณธรรม มีสุขภาพอนามัยดี สามารถนำความรู้สู่การปฏิบัติ โดยประสบความสำเร็จต่อตนเองและสังคม ตระหนักในความพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สังคมโลก และธรรมชาติ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2537 : 17) ได้อธิบายเรื่องการพัฒนาสังคมและการพัฒนามนุษย์ ไว้ว่าในระยะหลัง ๆ ในทฤษฎีสังคมและการพัฒนาสังคมมีการเน้นเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” (Human Development) มากขึ้น อาจจะเป็นเพราะว่าในระยะที่ผ่านมา เราพูดถึงแต่เรื่องระบบและโครงสร้าง เราอาจจะไม่มองตัวมนุษย์ พัฒนาการของสังคมที่ผ่านมาบ้างว่า มนุษย์มีชีวิตอยู่ในระบบท่ามกลางความทุกข์ยาก และไร้มนุษยธรรมอยู่ตลอดเวลา นั่นคือปัญหาใหญ่ของการพัฒนาสังคม เราจะต้องขบคิดกันว่า ทำอย่างไรสังคมจึงจะมีมนุษยธรรม ทำอย่างไรความเป็นมนุษย์จึงกลับคืนมาสู่มนุษย์อีกครั้ง เราอาจกล่าวอย่างสั้น ๆ ได้ว่า “การพัฒนาคน” ก็คือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์นั่นเอง หมายความว่า เราจะต้องสร้างเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นมนุษย์นั่นเอง

การพัฒนาต้องใช้หลักการการมีส่วนร่วม “Participation” นักคิดทั่วโลกเวลานี้กำลังเน้นหลักการนี้มาก คือ ประชาชนจะต้องตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง ด้วยตนเอง โดยวิถีทางของตนเอง ความหมายในทางปฏิบัติคือ มีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการพัฒนา กำหนดทิศทางของการพัฒนา ซึ่งหลักการข้อนี้ก็หมายถึงอีกเรื่องก็คือแต่ละสังคมต้องตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะเลือกวิถีทางพัฒนาแบบไหน แต่ละสังคมมีแบบจำลองการพัฒนาตนเอง

1.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

มันนี่ ชมจินดา และคณะ (2541 : 189) ได้อธิบายไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสรรพสิ่งทั้งหมด ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ปรัชญาการณต่าง ๆ กฎเกณฑ์ธรรมชาติ การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ และผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึง การเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์สูงสุดของชีวิต ดังนั้น ถ้าทุกคนเข้าใจความหมายของเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมวิกฤตที่กำลังเผชิญหน้า ประชากรโลกอยู่ในขณะนี้คงไม่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหามลพิษทางดิน น้ำ อากาศ และเสียง รวมทั้งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ฉลาด ขาดคุณธรรม

เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยกระบวนการติดตามตรวจสอบ เฝ้าระวัง ประเมินผลกระทบ และกระบวนการบำบัดภาวะมลพิษ บังชี้ปัญหาและสาเหตุ รวมทั้งการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ครบวงจรตั้งแต่การดูแล ป้องกันรักษา แก้ไขและการวางแผนปฏิบัติ กำหนดมาตรการบังคับ โดยมุ่งเป้าหมายสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ด้วยวิทยาการสาขาต่าง ๆ บนพื้นฐานของคุณธรรม คือ ความไม่เห็นแก่ตัว

คุณเจสำคัญอีกดอกหนึ่งที่จะไขประตูไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ได้แก่ หลัก Polluter-Pays-Principle กล่าวคือ ผู้ที่ทำให้เกิดภาวะมลพิษต้องจ่ายเงิน หลักนี้จะต้องทำให้เกิดการปฏิบัติอย่างแท้จริง เพราะถ้าภาคธุรกิจไม่ยอมรับและปฏิบัติตาม การแก้ไขปัญหามลพิษจะไม่บังเกิดผลตามเป้าประสงค์ แต่ถ้ายอมรับหลักการนี้ งบประมาณสำหรับการป้องกันแก้ไขภาวะมลพิษก็จะลดน้อยลงไปเพราะทุก ๆ หน่วยงานย่อมต้องพยายามที่จะลดปริมาณและระดับความรุนแรงของภาวะมลพิษของแต่ละหน่วยงานลง

สำหรับประเทศไทยมีการทดลองใช้หลัก “ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเงิน” ดังกล่าวนี้ที่จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดถึงประมาณ 3,000 แห่ง ปรากฏว่าภาคอุตสาหกรรมสามารถลดค่าใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสียลง ได้จนเหลือน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามอุตสาหกรรมแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันทั้งในด้านขั้นตอน กระบวนการผลิต ผลผลิตที่ออกมา รวมทั้งสถานที่ตั้งของอุตสาหกรรมนั้น ๆ ฉะนั้นย่อมอาจมีปัญหาที่แตกต่างกันไป และมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึง

สิ่งที่จำเป็นจะต้องกล่าวถึง เพราะเป็นสิ่งที่ประเทศไทยต้องพัฒนาให้ก้าวหน้าและถ่ายทอดไปชั่วลูกหลาน ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเทคโนโลยีพื้นฐานและเหมาะสม มีการประยุกต์กว้างขวาง ประหยัดงบประมาณและทรัพยากรธรรมชาติ และแก้ปัญหาได้จริงในระดับท้องถิ่นซึ่งควรได้รับการพัฒนาให้ก้าวไปสู่ภูมิภาคและระดับโลก ทั้งนี้เพราะปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมมิใช่เป็นแต่เพียงปัญหาท้องถิ่นหรือภูมิภาค แต่เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกันทั่วโลก เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม จึงสามารถพัฒนาจากระดับพื้นบ้านไปจนถึงระดับโลกได้เช่นกัน ให้สมกับแนวคิดหลักสากลที่ว่า “คิดให้กว้างไกลในระดับโลก พูดปรึกษากันในระดับภูมิภาค ปฏิบัติจนได้ผลในระดับท้องถิ่น (Think Globally, Talk Regionally and Act Locally)

นับแต่ปี พ.ศ. 2531 มีการเปลี่ยนแปลงเด่นชัดถึงธรรมชาติของความวิตกกังวลของคนทั่วโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมประเด็นปัญหาหรือเรื่องที่เป็นที่วิตกกังวลห่วงใยมากมีอยู่ 12 หัวข้อ ได้แก่

1. Ozone Depletion โอโซนในชั้นบรรยากาศจางหายไป อันเนื่องมาจากสาร Chlorofluorocarbon (CFC) , หรือสารเคมีอื่น ๆ
2. Global Warming โลกร้อนขึ้น เนื่องจากคาร์บอนไดออกไซด์ในชั้นบรรยากาศ ดูดกลืน ความร้อนบางส่วนจากดวงอาทิตย์ไว้ และสะท้อนกลับลงสู่พื้นโลก
3. Energy Use มีการใช้พลังงานมากตามประชากรโลกที่เพิ่มมากขึ้นเกินกว่า 5 พันล้านคน และจากการเผาผลาญน้ำมันเชื้อเพลิงและถ่านหิน ช่วยให้โลกร้อนขึ้น สภาพแวดล้อมค่อย ๆ เป็นกรดมากขึ้น
4. Air Pollution มลพิษทางอากาศ ซึ่งทำให้คนมากกว่า 1 พันล้านคน กำลังหายใจอากาศที่มีการปนเปื้อนด้วยสารพิษเกินขีดจำกัดความปลอดภัยนานาชาติ
5. Desertification and Soil Erosion ปัญหาดินทลายและพื้นดินกลายเป็นทะเลทรายอันเนื่องจากการขาดการจัดการที่ดี และภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง
6. Deforestation 40 % ของป่าเขตร้อนฝนตกชุ่มชื้น ถูกทำลายไปภายในเวลา 30 ปี
7. Water Shortages การใช้น้ำทั่วโลกเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 1 ใน 4 ในทศวรรษนี้ และอาจเพิ่มอีกเท่าตัวในช่วง 2 ทศวรรษหน้า
8. Chemical Use ทั่วโลกมีการใช้สารเคมีประมาณ 70,000 ชนิด และทุก ๆ ปี มีเพิ่มขึ้นประมาณ 500-1,000 ชนิด
9. Toxic Wastes ปรากฏอยู่เจเนตาในบริเวณพื้นที่ที่พัฒนาแล้ว เฉพาะในสหราชอาณาจักรมีของเสียที่เป็นพิษประมาณ 4,500 ชนิด และอย่างน้อย 1,300 ชนิด ก่อให้เกิดความเสี่ยงที่รุนแรงต่อสิ่งแวดล้อม
10. Army Spending งบประมาณค่าใช้จ่ายสำหรับกองทัพทั่วโลกมีค่าประมาณ 1 พันล้านเหรียญสหรัฐต่อปี ซึ่งมากกว่ารายได้ของประชากรที่

ยากจนครึ่งโลก โดยเฉลี่ยตกประมาณวันละ 2.75 พันล้าน
เหรียญ

11. International Debt หนี้สะสมของประเทศกำลังพัฒนามากกว่า 1 พัน
ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยเพิ่มถึง 60 พันล้าน
เหรียญต่อปี ความยากจนนับเป็นศัตรูของการปกป้องสิ่งแวดล้อม
ล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

12. Population Growth ประชากรโลกเพิ่มขึ้น 5 พันล้าน (ประมาณ 5,600 ล้าน
คน) ด้วยอัตราเพิ่ม 250,000 คนต่อวัน (Gardon, K.S., 1995)
และในอีก 50 ปีข้างหน้า ประชากรโลกจะเพิ่มเป็นกว่าหนึ่ง
หมื่นล้านคน

ประเด็นปัญหาดังกล่าวเหล่านี้ ถ้ามนุษย์มีความรู้วิทยาศาสตร์อย่างน้อยระดับพื้นฐาน
ที่จำเป็น เข้าใจหลัก “ทางสายกลาง” เพียงพอ อาจนำไปปฏิบัติในวิถีการดำรงชีวิตให้อยู่ใน
ระดับ “กินอยู่แต่พอดี” เลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ
มากเกินไป ให้ความสำคัญกับโอกาสธรรมชาติได้ปรับตัวสู่สมดุล ปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบอยู่ก็จะ
หมดไปหรือบรรเทาความรุนแรงลงได้และถ้าเทคโนโลยีที่เลือกใช้ มีประโยชน์ต่อส่วนรวม
สอดคล้องกับวัฒนธรรม เปิดโอกาสให้ทุกคนได้รู้ได้เข้าใจ ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเลือก
และตัดสินใจในแต่ละโครงการที่อาจมีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ เทคโนโลยีที่เลือกนั้นก็
นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

นอกจากนี้วิธีการหรือเทคโนโลยีที่เลือกใช้ต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมและ
สิ่งแวดล้อมกล่าวคือ เป็นเทคโนโลยีที่ส่งเสริมด้านต่าง ๆ ได้แก่ ช่วยมุ่งลดความเหลื่อมล้ำ
ในสังคม ช่วย ส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคมากขึ้น มุ่งผลประโยชน์ต่อคนส่วนรวมของ
สังคมเป็นหลัก ส่งเสริมการกินอยู่แต่พอดี ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม หาทางป้องกันและ
บำบัดกำจัดมลพิษต่าง ๆ มุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดมีประสิทธิภาพ นำของที่
ไม่ใช่แล้วมาเป็นวัตถุดิบผลิตของใช้เพื่อการลดผลกระทบทางลบต่อธรรมชาติ

การมองอนาคตด้านการวางแผนเชิงรุก ทำให้มีโอกาสที่จะทำงานตามแนวใหม่เป็น
การทำทฤษฎีปัญหา การมองเชิงบวกช่วยทำให้ผ่อนคลายความเครียด จิตใจเปิดกว้าง คิดและ
ทำงานได้อย่างมีอิสระเสรีมากกว่าการมองปัญหาเชิงรับ การวางแผนจัดการและปฏิบัติการเชิง
รุกในทิศทางที่ดำรงชีวิตโดยบริบทวัฒนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมน้อยลง น่าจะเป็นการวางแผนทาง
พื้นฐานที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ประเทศไทยควรจะมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมช่วย ชี้นำปรัชญาชีวิตตะวันออก ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมบนทางสายกลาง ปรับปรุงกฎหมายให้เอื้ออำนวยในทางเดียวกัน สนับสนุนส่งเสริมคนเก่งและมีประสิทธิภาพ เข้าไปในองค์กรระหว่างประเทศเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้เจรจาชักชวนให้มีความร่วมมือกันด้าน สิ่งแวดล้อม

1.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) กล่าวว่า การพัฒนาประเทศไทยเฉพาะการ พัฒนาชนบทได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในภาวะการณ์ปัจจุบัน ซึ่งการแข่งขันเพื่อความอยู่รอด ระหว่างประเทศ ระหว่างสังคม หรือแม้แต่ระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ได้กลายเป็นสิ่งจำเป็น ด้วยเหตุผลนานับประการ

คำถามเกี่ยวกับการพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาชนบท จึงมีความสำคัญต่อทฤษฎี และแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทดังนี้

1.3.1 ทำไมจึงต้องมีการพัฒนา

นอกจากความแตกต่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน ซึ่งมีผล ทำให้ประเทศยากจนอยู่ในภาวะเสียเปรียบและเลวร้ายยิ่งขึ้นแล้ว ความแตกต่างระหว่างสังคม เมืองและสังคมชนบทภายในประเทศที่ยากจนดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งอาศัยอยู่ในชนบทนี้มีฐานะยากจน สุขภาพไม่ดี ไม่มีความรู้และอยู่ในสภาพที่เลวร้าย ตลอดจนเสียเปรียบทั้งในทางเศรษฐกิจและ สังคม ทั้ง ๆ ที่สังคมเมืองและสังคมชนบทต้องพึ่งพาอาศัยกัน จึงอาจนำไปสู่ปัญหาการว่างงาน การทำงานต่ำระดับ ความยากจน ความไม่เพียงพอในด้าน โครงสร้าง และปัจจัยพื้นฐานและ ภาวะเงินเฟ้อในที่สุด

จึงอาจตอบคำถามที่ว่า ทำไมจึงต้องมีการพัฒนาอย่างสั้น ๆ ได้ว่า เพราะ ประชาชนส่วนใหญ่ยากจนและอยู่ในภาวะด้อยกว่า และเสียเปรียบกว่าประชาชนส่วนน้อยที่ ร่ำรวย

1.3.2 การพัฒนาคืออะไร

การพัฒนาหมายถึง ความเจริญ การงอกงาม การเติบโตเต็มที่ ดังเช่น การเบ่งบานของดอกไม้ ซึ่งเป็นการงอกงามขึ้นโดยตัวของต้นไม้ตัวเอง การมีผู้ดูแลใส่ปุ๋ยพรวนดินจึงเป็นเพียงการเร่ง ให้ออกไม้ต้นนั้นงอกงามออกดอกเร็วเท่านั้น

ดังนั้น ถึงแม้ว่าการพัฒนาจะมีแนวความคิด แนวทางหรือวิธีการต่าง ๆ นานาก็ตาม แต่หลักการพื้นฐานนั้นเป็นเรื่องของการทำให้คนประชาชนทั่วไปของสังคมนั้น เจริญเติบโตเต็มที่ทั้งทางร่างกายและสติปัญญา ตลอดจนสามารถทำงานได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ (คือทั้งกำลังกายและกำลังความคิด)

การพัฒนาชนบทจึงเป็นการพัฒนาศักยภาพ (Potential) ของประชาชนในชนบทให้มีขีดความสามารถสูงขึ้น จนเต็มกำลังความสามารถในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้มีขึ้น

1.3.2 การพัฒนามีจุดมุ่งหมายเพื่อใคร

พัฒนานั้นมีผลครอบคลุมมนุษย์โดยทั่วไปทั้งสังคม แต่โดยเหตุที่มนุษย์มีคุณภาพชีวิตระดับความรู้ความสามารถและโอกาสในการทำงาน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากผลการพัฒนาไม่เท่ากัน กล่าวคือ ผู้ที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่า มักจะได้รับผลจากการพัฒนามากกว่า

ดังนั้นในการพัฒนาจึงมีความจำเป็นต้องเน้นหรือให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อประชาชน กลุ่มด้อยกว่าจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาชนบทซึ่ง โดยทั่วไปแล้วมีความด้อยกว่าสังคมเมือง

นอกจากนี้แล้ว แม้แต่ในการพัฒนาชนบทเองยังมีการเน้นการพัฒนากลุ่มประชาชนที่ยากจนกว่าดังเช่นในบริเวณที่เรียกว่าพื้นที่ยากจน

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาประเทศจึงน่าที่จะเป็นการพัฒนาชนบท การพัฒนาประชาชนที่ยากจน และแทบไม่มีโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเลย

1.3.3 ใครจะเป็นผู้ดำเนินการพัฒนา

การพัฒนาเท่าที่ผ่านมานั้น รัฐบาลหรือคณะผู้ปกครองประเทศ จึงเป็นผู้ดำเนินการตั้งแต่การสำรวจข้อมูล คิดริเริ่ม วางแผน ปฏิบัติการตามแผน และติดตาม ประเมินผลซึ่งจากประสบการณ์ที่ผ่านมานั้นพบว่า มีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะการที่ประชาชน

ไม่มีส่วนร่วมในการคิดและการตัดสินใจ ซึ่งเป็นกระบวนการในการพัฒนาคุณภาพประชาชน จึงทำให้การพัฒนาไม่ประสบผลสำเร็จอย่างกว้างขวางทั่วถึง

การพัฒนาที่น่าจะได้ผลมากที่สุด คือ การพัฒนาที่ประชาชนเปลี่ยนฐานะจากการเป็นผู้ถูกพัฒนาเป็นผู้กระทำการพัฒนาเสียเอง หมายความว่า ประชาชนเป็นเจ้าของโครงการพัฒนา เช่นเดียวกับทางราชการ ซึ่งเท่ากับเป็นการระดมประชาชนเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมกันในการพัฒนากระแสนำแห่งการพัฒนาจึงแข็งแกร่ง กว้างขวาง ทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ

1.3.4 จะพัฒนาโดยวิธีใด

ดังได้กล่าวแล้วว่าเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจนและแทบไม่มีโอกาสทางเศรษฐกิจ และสังคม การพัฒนาจึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างสรรค์ประชาชนเหล่านี้ให้เจริญงอกงามเต็มกำลังความสามารถเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และสติปัญญาให้ทัดเทียมกับประชาชนที่ร่ำรวยและมีโอกาสดีกว่า จึงจำเป็นต้องระดมให้ประชาชนที่ยากจนและด้อยโอกาสกว่าเหล่านั้นเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทอย่างแท้จริงในกระบวนการพัฒนา

วิธีที่จะระดมประชาชนให้มีบทบาทในการพัฒนาได้ดีที่สุดคือ วิธีการสร้างสติสำนึกรับผิดชอบต่อบ้านเมืองให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน การปลูก และปลูกฝังความรับผิดชอบดังกล่าว จะทำให้ประชาชนรักหวงแหน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติและบ้านเมืองร่วมกัน การอุทิศเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม

สรุปได้ว่า การพัฒนา ไม่ว่าจะในสังคมใดย่อมยากที่จะสัมฤทธิ์ผลได้ หากประชาชนเป็นแต่เพียงผู้ถูกพัฒนา ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา

การพัฒนาจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อประชาชนเป็นผู้กระทำการพัฒนา มีบทบาทและส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง

การพัฒนาชนบท หมายถึง กิจกรรมใดก็ตามที่มุ่งยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไปทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

การพัฒนาชุมชน หมายถึง ความเพียรพยายามร่วมกันของประชาชนเพื่อปรับปรุงความสามารถของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วม การกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และการผนึกระดมความเพียรพยายามในการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของชุมชน

การพัฒนาชุมชน มีรูปแบบโครงการที่เด่นชัดต่างจากโครงการอื่น ๆ ดังนี้

1. โครงการพัฒนาชุมชนแสวงหาการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการร่วมมือกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นและรัฐบาล โดยมุ่งทุ่มเทให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งขาดแคลนบริหารด้านต่าง ๆ มากที่สุด
2. โครงการพัฒนาชุมชน เน้นการปฏิบัติการในรูปกลุ่ม โดยการกระตุ้นชักจูงมากกว่าการบังคับ
3. โครงการพัฒนาชุมชน โดยปกติจะมีขอบเขตและจุดมุ่งหมายที่กว้างขวางมากสรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนใช้ยุทธศาสตร์การสร้างความจิตสำนึกรับผิดชอบในหมู่ประชาชน โดยมีพื้นฐานเป็นกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน มีหัวใจอยู่ที่การสร้างสรรค์องค์กรของประชาชน มีผลที่ได้คือการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณร้อยละ 80 ของครอบครัวเกษตรกรอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่สามารถได้น้ำสำหรับการเกษตรจากอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ หรือแม่น้ำที่ไหลตลอดปี ครอบครัวเหล่านี้รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านกระจายไปทั่วภาค โดยที่แต่ละหมู่บ้านจะมีจำนวนครัวเรือนประมาณ 80-150 ครัวเรือน ปัญหาน้ำส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับครอบครัวเกษตรกรเหล่านี้ตัวปัญหาคือการขาดแคลนน้ำทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพสำหรับการดื่ม การใช้ในครัวเรือน และการใช้ในการเกษตร สิ่งก่อสร้างที่ช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวในขณะนี้ มี ดังนี้คือ โอง่ ถังเก็บน้ำฝน บ่อตื้น บ่อบาดาล สระขุด ฝาย และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ประโยชน์และความเป็นไปได้ของสิ่งเหล่านี้ในการแก้ปัญหา การขาดแคลนน้ำ แสดงอยู่ในตารางที่ 2

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 2 ประโยชน์และความเป็นไปได้ในการใช้งานของแหล่งน้ำประเภทต่าง ๆ

ที่	ชนิดของสิ่งก่อสร้าง	ประโยชน์และความเป็นไปได้ในการใช้งาน			
		น้ำดื่ม	น้ำใช้ในครัวเรือน	น้ำเพื่อการเกษตร	น้ำเพื่อเลี้ยงสัตว์
1.	โอ่ง	/	(/)	-	-
2.	ถังเก็บน้ำฝน	/	(/)	-	-
3.	บ่อน้ำตื้น	/	/	-	-
4.	บ่อน้ำบาดาล	-	/	(/)	(/)
5.	สระขุด	-	/	(/)	(/)
6.	ฝาย	-	(/)	/	/
7.	อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก	-	(/)	/	/
8.	ประปาหมู่บ้าน	/	/	(/)	-

หมายเหตุ : / หมายถึง ประโยชน์โดยตรง

(/) หมายถึง ประโยชน์ในลักษณะผลพลอยได้

ที่มา : คู่มือการจัดทำโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็ก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (น.ป.ป.: 2)

2.1 แนวคิดการพัฒนาแหล่งน้ำของกรมโยธาธิการ

2.1.1 บ่อน้ำบาดาล เป็นบ่อที่มีความลึกมาก ๆ ส่วนใหญ่มีความลึกประมาณ 18-100 เมตร หรือบางพื้นที่อาจลึกถึง 600-700 เมตร ในการพัฒนาแหล่งน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ ประโยชน์ จำเป็นต้องใช้เครื่องมือกลบางชนิดช่วยในการขุดบ่อ และต้องอาศัยผู้ที่มีความชำนาญในงานด้านนี้โดยเฉพาะเนื่องจากต้องเสี่ยงต่อการพังทลายของบ่อบาดาลถ้าไม่มีการควบคุมที่ดี น้ำบาดาลเป็นน้ำที่ถูกกักเก็บอยู่ในชั้นอุ้มน้ำ บางแห่งอาจมีแหล่งน้ำบาดาลที่มีการกักเก็บอยู่ในแอ่งเล็ก ๆ หรือรอยแตกในชั้นหินเมื่อขุดบ่อลงไปช่วงแรกจะสูบน้ำขึ้นมาได้มาก พอใช้ไปไม่นานน้ำ ก็หมดแอ่ง ลักษณะนี้เรียกว่าเป็นบ่อน้ำบาดาลเทียม

การสูบน้ำจากบ่อน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ ส่วนมากจำเป็นต้องใช้ปั้มน้ำ ซึ่งมีอยู่หลายประเภท เช่น ปั้มน้ำโยค ปั้มน้ำเมอร์ส ปั้มน้ำไฟฟ้าแบบหอยโข่ง เป็นต้น

2.1.2 ประปาจากแหล่งน้ำผิวดินและแหล่งน้ำใต้ดิน น้ำจืดที่นำมาใช้ผลิตเป็นน้ำประปาอาจจะเรียกสั้น ๆ ว่าน้ำดิบ (Raw Water) ก็ได้ แหล่งน้ำของการประปาโดยทั่วไปสามารถแบ่งได้คร่าว ๆ เป็น 2 แหล่งด้วยกัน กล่าวคือ

1) แหล่งน้ำผิวดิน (Surface water) ได้แก่ การนำน้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบ ที่เป็นน้ำจืดมีคุณภาพได้มาตรฐานมาผลิตเป็นน้ำประปา

2) แหล่งน้ำใต้ดิน (Ground water) ได้แก่ การนำน้ำที่อยู่ใต้ดิน เช่น น้ำบ่อตื้น (Shallow well) น้ำบ่อลึกหรือน้ำบาดาล (Deep well) น้ำจากบ่อดอก (Well points) และน้ำอื่น ๆ ที่อยู่ใต้ดินมาผลิตเป็นน้ำประปา

นอกจากแหล่งน้ำทั้งสองดังกล่าวแล้ว อาจจะใช้แหล่งน้ำจากทะเลก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความกันดารน้ำและภูมิประเทศเป็นประการสำคัญ ดังเช่น ประเทศอิสราเอล และประเทศบางประเทศที่พื้นที่ภูมิประเทศเป็นทะเลทราย ซึ่งจะหาแหล่งน้ำจืดอื่นใดไม่ได้ นอกจากน้ำทะเลหรือน้ำเค็มเช่นนี้ การนำเอาน้ำทะเลมาผลิตเป็นน้ำประปาอาจจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าที่จะนำน้ำจืดเป็นระยะทางหลายร้อยหรือเป็นพันกิโลเมตร

ระบบน้ำสะอาดสำหรับหมู่บ้านตามแบบมาตรฐานของกรมโยธาธิการ เริ่มทำการก่อสร้างครั้งแรกในปี พ.ศ. 2526 จวบจนถึงปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น 3 มาตรฐาน ตามขนาดของจำนวนประชากรและปริมาณน้ำในบ่อบาดาล ดังนี้

มาตรฐานขนาดใหญ่ สำหรับหมู่บ้านที่มีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่ 120 หลังคาเรือนขึ้นไป และต้องมีบ่อบาดาลที่มีปริมาณน้ำมากกว่า 20 ลูกบาศก์เมตรต่อชั่วโมง หรือ 100 ปีบต่อชั่วโมง

มาตรฐาน ก. สำหรับหมู่บ้านที่มีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่ 50-120 หลังคาเรือน และจะต้องมีบ่อบาดาลที่มีปริมาณน้ำมากกว่า 10 ลูกบาศก์เมตรต่อชั่วโมง หรือ 500 ปีบต่อชั่วโมง

มาตรฐาน ข. สำหรับหมู่บ้านที่มีผู้อยู่อาศัยตั้งแต่ 30-50 หลังคาเรือน และจะต้องมีบ่อบาดาลที่มีปริมาณน้ำมากกว่า 5 ลูกบาศก์เมตร หรือ 250 ปีบต่อชั่วโมง

หากบ่อบาดาลแห่งใด มีปริมาณสนิมเหล็กเจือปนอยู่ในน้ำสูงเกินมาตรฐานสำหรับบริโภค กรมโยธาธิการจะเพิ่มระบบกรองสนิมเหล็กเพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำให้ได้มาตรฐานต่อไป ส่วนหลักเกณฑ์การพิจารณาโครงการ แสดงในตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 หลักเกณฑ์การพิจารณาโครงการระบบน้ำสะอาดสำหรับหมู่บ้าน

ข้อกำหนด	มาตรฐานขนาดใหญ่	มาตรฐาน ก.	มาตรฐาน ข.
1. จำนวนครัวเรือน	มากกว่า 120	50-120	30-50
2. บ่อบาดาลใต้น้ำ	มากกว่า 20 ลบ.ม./ ชม.	มากกว่า 10 ลบ.ม./ ชม.	มากกว่า 5 ลบ.ม./ ชม.
3. ไฟฟ้าในหมู่บ้าน	มีพร้อม	มีพร้อม	มีพร้อม
4. ที่ดินที่จะก่อสร้าง	ราษฎรยกให้	ราษฎรยกให้	ราษฎรยกให้
5. ลักษณะหมู่บ้านอยู่นอกเขตเทศบาลและไม่มีประปา	ใช่	ใช่	ใช่
6. หมู่บ้านต้องมีความพร้อม	ใช่	ใช่	ใช่
7. โครงการผ่านการเห็นชอบ	จังหวัดเห็นชอบ	จังหวัดเห็นชอบ	จังหวัดเห็นชอบ

ที่มา : กองพัฒนาน้ำสะอาด กรมโยธาธิการ (2543 : 5)

การใช้น้ำประปาเพื่อการอุปโภคบริโภค ได้แก่ ใช้สำหรับดื่ม หุงหาอาหาร ซักเสื้อผ้า ทำความสะอาดเช็ดถูล้าง รดน้ำต้นไม้ประดับในบ้าน ล้างถนน และการใช้น้ำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภายในบริเวณบ้าน การใช้น้ำของมนุษย์ด้วยกันได้โดยวิธีหาสถิติได้ใช้น้ำตลอดทั้งปีมีปริมาณเท่าใดแล้วหาอัตราการใช้เฉลี่ยต่อวัน การใช้น้ำของคนอาจจะมีตั้งแต่ 50 ลิตรต่อคนต่อวัน จนถึง 400 ลิตรต่อคนต่อวัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความกั้นค่าน้ำหรือความยากง่ายต่อการหาน้ำ ความร้อนหนาวเย็น ราคาค่าน้ำ คุณภาพน้ำ เศรษฐกิจของประชาชน ชนิดของเครื่องสุขภัณฑ์ ปริมาณน้ำฝนตกตลอดปี ความเจริญด้านวัตถุของคน เช่น คนมีเศรษฐกิจดี อาจจะใช้ส้วมแบบชักโครก อ่างอาบน้ำ อ่างล้างหน้า เครื่องซักผ้า เครื่องทำความเย็น เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การใช้น้ำตามวัตถุประสงค์ต่างๆ

ที่	วัตถุประสงค์การใช้น้ำ	ปริมาณน้ำ	หน่วยการใช้น้ำ
1	สำนักงาน	100-170	ลิตร/คน/วัน
2	โรงพยาบาล	250-545	ลิตร/เตียง/คน
3	โรงแรม	1,000	ลิตร/ห้อง/คน
4	ซักเสื้อผ้า	22-44	ลิตร/คน/วัน
5	ร้านอาหาร	2-15	ลิตร/อาหารหนึ่งมื้อ/คน
6	โรงเรียนมัธยมต้น	19-38	ลิตร/คน/วัน
7	โรงเรียนมัธยมปลาย	57-76	ลิตร/คน/วัน
8	บริเวณอุตสาหกรรม	113	ลิตร/คน/วัน

ที่มา: กองพัฒนาน้ำสะอาด กรมโยธาธิการ (2540 : 10)

การใช้น้ำเพื่อการอุตสาหกรรม ปริมาณน้ำขึ้นอยู่กับลักษณะและชนิดของอุตสาหกรรมเป็นประการสำคัญ เรื่องดินฟ้าอากาศมีความสำคัญน้อย เพราะส่วนใหญ่เป็นการใช้เครื่องจักรกลทำงาน ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ปริมาณการใช้น้ำในอุตสาหกรรม

ที่	ประเภทอุตสาหกรรม	ปริมาณการใช้น้ำ	หน่วยการใช้น้ำ
1	โรงกลั่นน้ำมันเครื่อง	770	แกลลอน/บาร์เรล
2	โรงกลั่นน้ำมันเบนซิน	360	แกลลอน/บาร์เรล
3	โรงงานทำซัลเฟต	64,000	แกลลอน/ตัน
4	โรงงานทำโซดา	85,000	แกลลอน/ตัน
5	โรงงานทำกระดาษ	39,000	แกลลอน/ตัน
6	โรงงานทำเบียร์	3,600	แกลลอน/ตัน
7	โรงงานทำสบู่	500	แกลลอน/ตัน
8	โรงงานทำน้ำตาล	30,000	แกลลอน/ตัน

ที่มา: กองพัฒนาน้ำสะอาด กรมโยธาธิการ (2540 : 11)

การใช้น้ำเพื่อการเลี้ยงสัตว์ มีปริมาณมากน้อยไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับชนิดของสัตว์ และ ความร้อน ความชื้นสัมพัทธ์ ดังจะเห็นได้จากการใช้น้ำของสัตว์เลี้ยงชนิดต่าง ๆ ตามตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ปริมาณการใช้น้ำของสัตว์เลี้ยง

ที่	ชนิดสัตว์เลี้ยง	ปริมาณการใช้น้ำ (ลิตร/ตัว/วัน)
1	ม้า	37
2	วัว	37
3	วัวเนื้อ	37
4	วัวนม	52
5	หมู	15
6	ไก่	0.8
7	แกะ	11
8	ไก่วง	0.2
9	แพะ	11

ที่มา: กองพัฒนาน้ำสะอาด กรมโยธาธิการ (2540 : 12)

2.1.3 ถังเก็บน้ำฝน เป็นภาชนะสำหรับเก็บน้ำไว้ดื่มที่นิยมใช้กันในชนบท เป็น ถังที่ทำจากซีเมนต์และคอนกรีต เก็บกักน้ำฝนจากหลังคาบ้านซึ่งเป็นวิธีจัดหาน้ำดื่มที่เหมาะสม ที่สุดสำหรับชาวชนบท ถึงแม้ว่าถังเก็บน้ำฝนจะมีราคาแพงกว่าโอ่งซีเมนต์แต่ชาวบ้านเป็น จำนวนมากที่ชอบถังเก็บน้ำฝนมากกว่าโอ่ง เนื่องจากมีความทนทานมากกว่าโอ่ง นอกจากนี้ยัง มีความจุเพียงพอสำหรับเก็บกักน้ำดื่มไว้สำหรับครัวเรือนตลอดหน้าแล้ง

แบบมาตรฐานของกรมโยธาธิการเป็นถังเก็บน้ำฝนความจุ 20 ลบ.ม. ก่ออิฐฉาบปูน รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 2.50 เมตร ขนาดยาว 6.00 เมตร ขนาดความสูง 1.50 เมตร ฝ้าถังคอนกรีตเสริมเหล็ก หนา 0.05 เมตร ภายในผนังและพื้นถังฉาบปูนผสมน้ำยากันซึม

สถานที่ก่อสร้างจะต้องมีชายคารับน้ำฝนจากหลังคาและได้รับการอุทิศที่ดินให้ โดยไม่มีค่าเวนคืน ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้น้ำได้โดยสะดวก เช่น วัด บ้านเรือนของ ราษฎรในหมู่บ้านที่ให้ความยินยอม ที่สาธารณประโยชน์ และมีพื้นที่กว้างขวางเพียงพอ

การบำรุงรักษา สิ่งที่ต้องทำมีดังนี้

- 1) ควรทำความสะอาดถังปีละ 1 ครั้ง ส่วนมากแล้วทำตอนต้น ๆ หน้าฝน

- 2) นำจากหลังคาในระยะแรก ๆ ของฤดูฝนมักจะสกปรก จึงยังไม่ควรที่จะเก็บ รอให้ ฝนตกสักหลายวันและน้ำไหลลงมาสะอาดก่อน
- 3) ฝาถังควรที่จะปิดให้สนิทเพื่อป้องกันยุงเข้าไปไข่ และป้องกันฝุ่นและสิ่งสกปรก
- 4) ท่อน้ำล้นควรมีตาข่ายกันยุง
- 5) ถ้าถังมีรอยร้าวเล็ก ๆ และมีน้ำซึมออกมา ถ้าไม่มากอาจใช้น้ำปูนข้นอุดรอยแตก ถ้ามามากจะต้องฉาบทับรอยแตกด้วยปูนฉาบ

2.1.4 ฝายน้ำล้น ฝายสร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาน้ำในการเกษตรสำหรับชนบทโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปถึงปัญหาน้ำขาดแคลน สาเหตุการขาดแคลนน้ำเนื่องจากสภาพธรรมชาติ เช่น ฝนตกไม่สม่ำเสมอทั้งในด้านเวลาและพื้นที่ ดินที่ขาดปุ๋ยหรือดินเค็ม และความกดดันเนื่องจากการเพิ่มประชากร

ชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีประเพณีถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณในการสร้างฝายปิดกั้นลำห้วยโดยมีจุดประสงค์หลักสองประการคือ เพื่อยกระดับน้ำใน ลำห้วยให้สูงพอที่จะสามารถผันน้ำเข้ามาได้ เป็นการเสริมการทำนาในฤดูฝนในระยะเวลาที่ฝนทิ้งช่วง และเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ในฤดูแล้ง ฝายที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมีลักษณะเป็นทำนบดิน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีความคงทนถาวรต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านขาดความรู้ทางด้านช่างในการออกแบบและการก่อสร้าง วัสดุก่อสร้างที่ใช้ก็เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นซึ่งอาจจะไม่เหมาะสม ตลอดจนมีเงินทุนในการก่อสร้างที่จำกัดและค่อนข้างต่ำ ฝายของชาวบ้านจึงต้องมีการซ่อมแซมทุกปี ตรงส่วนของทำนบดินที่ถูกน้ำกัดเซาะ

รัฐบาลได้ตระหนักถึงปัญหาของชาวนาเรื่องการขาดแคลนน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ดังนั้นประมาณ ปี พ.ศ. 2519 รัฐบาลจึงได้ริเริ่มโครงการชลประทานขนาดเล็กขึ้น ได้แก่ โครงการฝาย กสช. รพช. และหน่วยงานอื่น ๆ อีกหลายหน่วยงานและคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทำการออกแบบฝายน้ำล้นที่เหมาะสมโดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากมูลนิธิฟอร์ด ทุนสนับสนุนจากรัฐบาลประเทศนิวซีแลนด์ ระหว่างปี พ.ศ. 2521 ถึง 2526 และทุนจากรัฐบาลประเทศแคนาดา ระหว่างปี พ.ศ. 2526 ถึง พ.ศ. 2528 เป็นฝายขนาดเล็กมีความกว้างประมาณ 5-15 เมตร ความสูงของสันฝายประมาณ 2 เมตร ราคาเมื่อปี พ.ศ. 2528 โดยประมาณค่าวัสดุก่อสร้างเฉลี่ย 80,000 บาท ต่อฝาย 1 แห่ง ถ้ารวมค่าช่างสนามเจ้าหน้าที่โครงการและแรงงานชาวบ้านกรณีคิดค่าแรงงาน 25 บาทต่อวัน งบประมาณเฉลี่ยต่อฝายประมาณ 130,000 บาท

กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานช่างของรัฐบาลที่ได้รับงบประมาณด้านการพัฒนาชนบท พัฒนาแหล่งน้ำ จัดหาน้ำสะอาด เห็นว่าฝายเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีจุดประสงค์ในการให้น้ำเพื่อการเกษตร น้ำเพื่อการเกษตร หมายถึง น้ำสำหรับปลูกข้าวในหน้าฝนในช่วงที่ฝนทิ้งช่วงและน้ำที่ใช้ในการปลูกผักในหน้าแล้ง กิจกรรมทั้งสองอย่างนี้มีความสำคัญทั้งในแง่ของการบริโภคในครัวเรือนของเกษตรกรเอง และในแง่ของการได้มาซึ่งรายได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพการตลาดและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจอื่น ๆ จึงได้นำแบบมาตรฐานฝายน้ำล้นของ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มาใช้ในงานพัฒนาแหล่งน้ำของกรมโยธาธิการประเภทหนึ่ง มาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นลักษณะงานจ้างเหมาจากงบประมาณของกรมโยธาธิการ ไม่ได้ใช้แรงงานราษฎรทั้งหมดเหมือนโครงการของมหาวิทยาลัยขอนแก่น

2.2 คุณภาพน้ำและการปรับปรุงคุณภาพน้ำ

2.2.1 คุณภาพน้ำ

1) คุณภาพของน้ำผิวดิน น้ำผิวดินโดยทั่วไปจะมีลักษณะทางกายภาพไม่ดี คือ มักจะมีความขุ่นสูง มีสารแขวนลอยในน้ำมาก ไม่สามารถนำมาอุปโภคและบริโภคได้ทันที ถ้าหากไม่มีการปรับปรุงคุณภาพ ทั้งนี้เนื่องจากการไหลของน้ำบนผิวดินมารวมกัน ได้มีการชะล้าง และพัดพาเอาสิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณภาพไม่ดีปนมาด้วย เช่น ความขุ่น กลิ่น สี สารพิษ และเชื้อโรคต่าง ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะน้ำที่ไหลผ่านย่านชุมชน หรือ ย่านอุตสาหกรรม จะมีคุณภาพเลวกว่าน้ำที่ได้จากแม่น้ำ ถ้าคลองตามชนบทมาก

แต่อย่างไรก็ดี น้ำผิวดินก็คือน้ำฝนที่มีการปนเปื้อนสิ่งสกปรกนั่นเอง หากเรากำจัดสิ่งสกปรกที่แขวนลอยอยู่ในน้ำออกไปได้ ก็จะทำให้ได้น้ำที่มีคุณภาพดี ใกล้เคียงกับน้ำฝน ที่เดียว

2) คุณภาพน้ำบาดาล น้ำบาดาลมักจะใส คือมีความขุ่นต่ำ แต่อาจจะเค็ม กระจายหรือมีสนิมอยู่บ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าน้ำไหลผ่านชั้นหินอะไรบ้าง ถ้าชั้นหินหรือชั้นดินที่น้ำซึมผ่านเป็นชั้นหินปูนแล้ว เราจะได้น้ำบาดาลที่มีความกระด้างสูง (หินปูนเป็นแข็ง หรือ ตะกรันสีขาว) ถ้าชั้นหิน หรือ ชั้นดินที่น้ำซึมผ่าน เป็นชั้นเกลือ เราจะได้น้ำบาดาลที่เค็ม ถ้าชั้นหิน หรือ ชั้นดินที่น้ำซึมผ่าน เป็นชั้นลูกรัง เราจะได้น้ำบาดาลที่มีสนิม

2.2.2 การปรับปรุงคุณภาพน้ำ

เมื่อเราได้แหล่งน้ำดิบแล้วจะต้องนำมาปรับปรุงคุณภาพน้ำเสียก่อนถึงแม้แหล่งน้ำของเราจะสะอาด แต่เพื่อให้คุณภาพน้ำเหมาะกับการอุปโภคหรือบริโภค จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการบำบัดคุณภาพน้ำก่อน ซึ่งต่อไปนี้จะแสดงปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหาน้ำอย่างคร่าว ๆ ดังนี้

1) น้ำมีฤทธิ์เป็นกรด อาการที่เกิดขึ้น เกิดการกัดกร่อนบนส่วนที่เป็นเหล็ก การแก้ไขปัญหา เดิมต่าง เช่น ปูนขาว เป็นต้น

2) น้ำมีกลิ่นไข่น้ำ อาการที่เกิดขึ้น น้ำมีกลิ่นคล้ายไข่น้ำ การแก้ไขปัญห โดยเติมอากาศในน้ำ (วิธีง่าย ๆ คือทำให้น้ำสัมผัสกับอากาศนานที่สุด)

3) น้ำขุ่น อาการที่เกิดขึ้น น้ำไม่ใส มีสี หรือมีความขุ่น สาเหตุจาก บ่อบาดาลมีปัญหา เช่น บ่อพัง ท่อกรู หรือท่อกรองหะลุ เป็นต้น การแก้ไขปัญห คือ ใช้เครื่องกรองให้ตรงกับปัญหา พัฒนาบ่อบาดาล และดูแลให้มีสภาพดีอยู่เสมอ

4) น้ำกระด้าง อาการที่เกิดขึ้น ได้แก่ เปลือกผงซักฟอกและสบู่ (ต้องใช้จำนวนมากจึงจะเกิดฟอง) เอาไปใช้หุงข้าวแล้วข้าวมีสีเหลือง ไม่ขาว ข้าวบูดเร็วผิดปกติ เกิดตะกรันเกาะติดภาชนะที่ใช้ เช่น กัดม้น้ำ กะละมัง แก้วน้ำ กระเบื้อง ปูพื้น ๆ ล ๆ สาเหตุ คือ มีหินปูนจำนวนมากในน้ำ แก้ไขปัญหาโดยการต้มน้ำ หรือการใช้เครื่องกรอง

5) น้ำมีสนิมเหล็ก อาการที่เกิดขึ้น ได้แก่ เมื่อซักผ้าที่มีสีขาว จะกลายเป็นสีเหลืองหรือสีส้ม อ่างอาบน้ำ อ่างซักล้าง อ่างล้างมือ จะมีสีน้ำตาลเมื่อน้ำหยดจากก๊อกน้ำ เมื่อสูบน้ำขึ้นจากบ่อบาดาลใหม่ ๆ จะใส แต่มีกลิ่นคาวสนิม เมื่อทิ้งไว้ระยะหนึ่งจะเกิดคราบน้ำมันลอยที่ผิวหน้าของน้ำนั้น และเมื่อทิ้งไว้นาน ๆ จะเกิดตะกอนสีเหลือง-ส้ม ถ้ามีปริมาณมาก ๆ อาจเปลี่ยนจากน้ำใสกลายเป็นน้ำขุ่นสีส้มได้ภายในเวลาอันสั้น

การแก้ไขปัญห ทำให้น้ำกระจายในอากาศให้มากที่สุด และนานที่สุด แล้วนำไปกรองผ่านเครื่องกรองทราย เดิมคลอรีนเพื่อให้สนิมเหล็กในน้ำตกเป็นตะกอน แล้วนำไปผ่านเครื่องกรองทราย

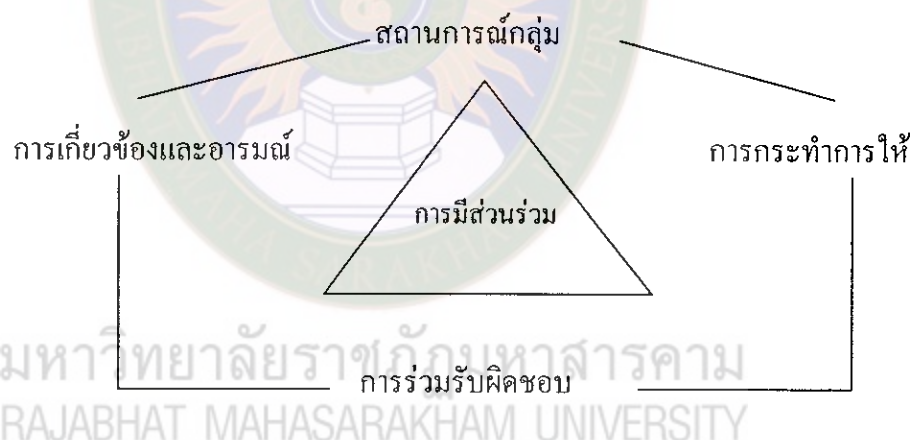
6) น้ำเค็ม แก้ไขปัญหาโดยใช้เครื่องกรองน้ำระบบออสโมซิสย้อนกลับ

7) การฆ่าเชื้อโรคในน้ำ การต้มเป็นวิธีฆ่าเชื้อโรคที่ดีที่สุด ใช้คลอรีนผง 60 % เดิมลงในน้ำก็ให้ผลในการฆ่าเชื้อเช่นเดียวกับการต้ม

3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 21) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจ โดยกระทำการดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพคือถูกจังหวะและเหมาะสมกับทั้ง กระบวนการดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือได้แสดงว่าการมีส่วนร่วมเป็นผล ของความร่วมมือร่วมใจ การประสานงานและความรับผิดชอบ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การ เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งใน สถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ ให้อุทิศ (contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้ร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม ดังกล่าวด้วย ดังแสดงในแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

ที่มา : รวบรวมบทความสังคมและการพัฒนา เล่ม 2 สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (2539 : 20)

จากนัยความหมายดังกล่าว การมีส่วนร่วมจึงประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ

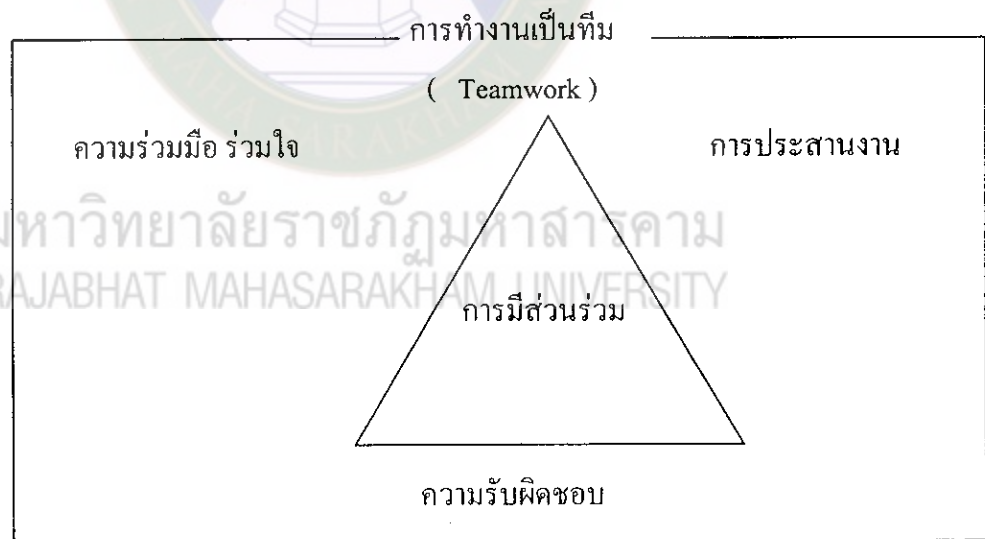
1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการข้องเกี่ยวทั้งตัว (Self) ไม่ใช่เฉพาะ เพียงเกี่ยวข้องด้านกำลังกาย หรือทักษะ กล่าวคือผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจ (Ego-Involved) ไม่เพียงแต่เฉพาะด้านการทำงาน (Task - Involved)

2. การกระทำการให้ เมื่อผู้มีส่วนร่วมได้บังเกิดความเกี่ยวข้องด้านจิตใจและอารมณ์ แล้วก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอม (Consent) ที่จะกระทำตามคำสั่งซึ่งเป็นการกระทำโดยปราศจากการยินยอม พร้อมใจและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วม จึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ “ยูควิติ” คือมีการติดต่อสื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคลนั้นและกลุ่ม

3. การร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องด้านจิตใจ อารมณ์ และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้วผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มนั้นด้วย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นนำกระบวนการทางสังคมที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง (Self – Involved) กับกลุ่ม และต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้นด้วย จึงเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม โดยสรุปแล้วอีกนัยหนึ่งได้ว่า

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ
(Participation = Cooperation + Coordination + Responsibility)

ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

ที่มา: รวบรวมบทความสังคมและการพัฒนา เล่ม 2 สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (2539 : 97)

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง ห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมหรือการงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการกระทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วม จึงอาจหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อมิให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยการกระทำการงานดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือไว้ใจได้ (ความรับผิดชอบ)

โดยนัยดังกล่าวนี้ การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังงานทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (teamwork) อีกด้วย

นอกจากนี้แล้ว การมีส่วนร่วมยังเป็นวิธีการที่ทรงประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้อง หรือ ผู้มีส่วนร่วมเข้าในสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนานั้น

การมีส่วนร่วมยังเป็นกระบวนการปรับปรุงการทำงานหรือกิจกรรมของกลุ่มให้ดียิ่งขึ้นไปอีก

ไบรอัน และไวท์ (Bryant and White, 1982 อ้างในชินรัตน์ สมสืบ, 2539 : 21) อธิบายว่าการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมในแนวระดับ (Horizontal forms of Participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมที่กำหนดโดยการเข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคการเมือง หรือพฤติกรรมทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง การรณรงค์หาเสียง กิจกรรมกลุ่มผลประโยชน์ การแนะนำชักชวน การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนจะเข้ามีส่วนร่วมในความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายต่าง ๆ ซึ่งมีมากมายในช่วงทศวรรษ 1950-1960

2. การมีส่วนร่วมในแนวตั้ง (Vertical forms of Participation) เกิดในช่วงต่อจากแบบที่ 1 การมีส่วนร่วมในแนวตั้งเป็นการที่ประชาชนมีความสัมพันธ์ในเรื่องต่าง ๆ กับผู้นำหรือเจ้าหน้าที่ เพื่อได้รับประโยชน์จากกันและกัน (Mutually beneficial) เช่น โครงการของนาย-บ่าว และกลไกทางการเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีมากในช่วงทศวรรษ 1970

การมีส่วนร่วมทั้ง 2 แบบข้างต้น ประชาชนไม่ค่อยให้ความสนใจกับการมีอิทธิพลต่อรัฐบาล แต่จะสนใจที่จะสร้างความสัมพันธ์เป็นการเฉพาะ และการได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ จากรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องของกระบวนการทางการเมือง

3. การมีส่วนร่วมในการบริหาร (Participation in Administrative Process) เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นทั้งในแนวนอน และแนวตั้ง อาจจะเป็นแบบของกิจกรรมที่กลุ่มผลประโยชน์กำหนดการตัดสินใจในการบริหาร หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างนาย-บ่าว อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มีการเข้าไปรวมมากกว่า 2 แบบข้างต้น เช่น การตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีใหม่ การวางแผนทำกิจกรรมมุ่งหลังคาบ้านร่วมกัน การวางแผนตลาด และการเข้าร่วมการฝึกอบรม เป็นต้น

ในช่วงทศวรรษ 1950-1960 การมีส่วนร่วมในแนวตั้งได้รับการขัดขวางจากกองทัพ และไม่สามารถมีอิทธิพลถึงระดับชาติได้ มีความเกรงกลัวว่าการมีส่วนร่วมในการเมืองจะเป็นที่มาของความวุ่นวายและมีการปฏิวัติต่างๆ รัฐบาลหลายประเทศจึงจำกัดขอบเขตการมีส่วนร่วมทางการเมืองแม้จะเป็นเรื่องของการพัฒนาชนบทก็ตาม ส่วนการพัฒนามักจะเน้นการลงทุนและความเจริญเติบโต และโครงสร้างทางการบริหารจากบนลงล่าง (Top-down) ในช่วงนี้จะมี ความเชื่อว่าความเจริญเติบโตจะกระจายไปยังประชาชน (Trickle down) และจะกระตุ้นให้ประชาชนเข้าร่วมกระบวนการทางการเมือง การมีพรรคการเมืองจึงเป็นวิธีการจะให้ประชาชนมีส่วนร่วม

ในช่วงทศวรรษ 1970 ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารมากขึ้น เพราะเชื่อว่าถ้าคนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากขึ้นก็จะมีคนสนใจการปฏิวัติน้อยลง ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการทางการเมืองไม่ได้รับการพัฒนา และไม่มีผลกระทบต่อประชาชนเท่าที่ควร ในขณะที่กระบวนการดำเนินการมีโอกาสให้ประชาชน หรือกลุ่มต่าง ๆ แสดงข้อขัดแย้ง หรือแย้งชิงทรัพยากรที่มีจำกัดได้ และเป็นจุดเชื่อมระหว่างรัฐกับประชาชนได้ด้วย ต่อมาพบว่า การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นผลบวกต่อโครงการพัฒนาต่าง ๆ รวมทั้งทำให้ประชาชนในชนบทมีความสามารถในการพึ่งตนเอง (Self-reliance) ซึ่งจะเป็นตัวเร่งในการพัฒนาโครงการใดถ้ามีประชาชนในท้องถิ่นเข้าร่วมด้วยย่อมคาดหมายได้ว่าจะประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงโครงการ ความหมายของการมีส่วนร่วมจึงเป็น การเข้าร่วม (Involvement) ของชาวนานาชาติในการออกแบบโครงการ และดำเนินโครงการ ตลอดจนการ สละแรงงานหรือเงิน

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (Popular Participation) คือ กระบวนการที่ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาสและใช้โอกาสมีส่วนในการแสดงความรู้สึก บ่งบอกความต้องการ และประสานสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวางแผนดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ตามสถานที่และวิธีที่ผู้ได้รับประโยชน์คิดไว้ โดยได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาน้อยที่สุด

การมีส่วนร่วมในมุมมองที่กว้าง หมายความว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และโดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือก การบริหาร และการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้ สูงขึ้น

ความหมายของการมีส่วนร่วมเพิ่มเติมอีก 3 ประการคือ

1. อิทธิพลของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต
2. เกี่ยวข้องกับความจำเป็นที่การเข้าร่วมของประชาชนในการวางแผน และดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ จะสร้างโอกาสด้านสังคม-เศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และการจ้างแรงงาน และเพิ่มการกินคืออยู่ดี
3. การมีส่วนร่วมที่สนองต่อสิ่งที่จะเข้าถึงซึ่งการปรับปรุงให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิตหลัก ๆ การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย ฉะนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมืองนำมาซึ่งการกระจายอำนาจทางการบริหาร และทรัพยากรไปสู่ระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อยืนยันว่า การตัดสินใจของประชาชนจะมีได้และได้รับการปฏิบัติ ตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

การพัฒนาชนบท ต้องเปิดทางเลือกให้แก่เกษตรกร ไม่ใช่การขึ้นำจากรัฐ ไม่ใช่การทำให้สังคมเกษตรกรเป็นสังคมหมู่บ้าน โดยไม่ต้องติดต่อกับใคร เพราะกระแสนี้ไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมชาติ เพราะจุดเริ่มต้นเรเดินมาอยู่ในทิศทางที่จะเข้าหาระบบเศรษฐกิจตลอดเวลา การพัฒนาชนบทในทศวรรษหน้าจึงควรพูดถึงการที่ชนบทจะเข้ามากลมกลืนกับสังคมส่วนใหญ่ซึ่งเป็นระบบตลาด (Market System) ได้อย่างไร ฉะนั้นจึงควรเปิดทางเลือกให้เพิ่มมากขึ้นแก่คนในชนบท คือการนำแนวคิดของ แผนการผลิตของเกษตรกร ไปใช้โดยต้องทำ

ติดต่อกัน เป็นการให้เกษตรกรมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการแบ่งแยกภารกิจในการตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงกันว่าเรื่องไหนเป็นบทบาทของใคร รัฐจึงมีหน้าที่ในการหาทางเลือกลงไปชุมชนให้เร็ว ทัวถึง เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจในเรื่องที่ยากขึ้นเรื่อย ๆ ได้ และในที่สุดแล้วเขาจะพึ่งตนเองได้

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือการที่ประชาชนผู้ที่ได้รับประโยชน์และหรือ ผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนามีสติธิในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาได้

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 23) ได้ให้ความแตกต่างระหว่างความร่วมมือและการมีส่วนร่วม โดยระบุว่าความร่วมมือจะต้องคู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของ คนอื่นที่เข้ามาส่วนนั้น ถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชนบท อันได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการเลือกวิธีและการวางแผนในการแก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้ายคือการติดตามและประเมินผล ในความหมายที่กว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ ในกิจกรรมของโครงการ การดำเนินงานพัฒนาชนบททุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์ และการประเมินผล

3.2 ปรัชญา แนวคิด และธรรมชาติของการมีส่วนร่วมของประชาชน

(Philosophy, Concept and Nature of People's Participation)

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 27) กล่าวว่า ผลสำเร็จของการพัฒนาชนบทขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของประชาชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง การผูกมัดและความจริงใจที่มาจากประชาชนเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการพัฒนาชนบท ซึ่งสิ่งนี้ไม่มีใครได้แย้งแต่อย่างไร

ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะต้องเชื่อ หรือพัฒนาความเชื่อว่า ประชาชนในชนบทรู้ว่า พวกเขาต้องการอะไรเพื่อการพัฒนาของตนเอง ประชาชนในชนบทมีศักยภาพที่จะมีส่วนร่วมในการปรับปรุงชีวิตพวกเขา ผู้จัดทำนโยบาย (Policy Maker) ข้าราชการและผู้สัมผัสกับประชาชน (Front-line/agent) ต้องเชื่อว่า ผู้อาศัยในชนบทแม้ว่าจะเป็นชนดั้งเดิมมีชีวิตง่าย ๆ และไม่ได้รับการศึกษา แต่พวกเขามีความสามารถที่ซ่อนเร้น (Latent talent) ที่จะค้นหาทางเลือกของท้องถิ่น (Local alternatives) และความเป็นไปได้ต่าง ๆ จากภายนอก (Outside

possibilities) เพื่อจะแก้ไขปัญหของพวกเขาเอง และวางแผนเพื่อการพัฒนาของตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมีดังนี้

3.2.1 การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (Right) และเป็นเอกสิทธิ (Privilege)

ในฐานะสิทธิจะต้องได้รับการเคารพและให้เกิดริ ในฐานะเอกสิทธิจะต้องไม่ถูกบังคับ (Enforce) และการครอบงำ (Manipulate) ทั้งสองประการนี้ต้องเกิดจากบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด ไม่มีใครจะเป็นหุ่นเชิดในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน

3.2.2 การมีส่วนร่วมเป็นการทำงานกลุ่ม

เป็นผลรวมของข้อผูกมัดจากคนแต่ละคน บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า โครงการเป็นของพวกเขา เพื่อพวกเขา และโดยพวกเขา ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรมร่วม เป็นการแสดงพฤติกรรมของผลประโยชน์ร่วม ดังนั้นการเรียนรู้จะเกิดขึ้น ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ ถูกสอนและถูกแนะนำ แต่ก็ไม่ได้ทำเพื่อผลประโยชน์ของคนอื่น

3.2.3 การมีส่วนร่วมคือส่วนสำคัญของกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบท

การมีส่วนร่วมจะถูกดำเนินการใน 2 บริบท คือ นักบริหารการพัฒนาจะต้องรู้ในสิ่งที่ประชาชนมุ่งหวัง (Aspiration) และต้องให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น (Articulation) ประการที่สอง โครงการพัฒนาต้องให้ประชาชนรับรู้ ประชาชนต้องเข้าใจในโครงการ รู้ถึงทรัพยากรที่จำเป็น และประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

3.2.4 การมีส่วนร่วมคือเครื่องชี้วัดการพัฒนาชนบท

การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับพื้นฐานในการพัฒนาชนบทยิ่งมาก และเข้มข้นเท่าใดแสดงว่าผลประโยชน์ของการพัฒนาจะตกแก่ประชาชนมากเท่านั้น

การมีส่วนร่วมจำเป็นสำหรับความสำเร็จของการพัฒนาชนบท ซึ่งจะต้องเป็นการมีส่วนร่วมจริง ๆ ไม่ใช่เพียงอย่างหยาบ ๆ หรืออย่างตื้น ๆ เป็นเรื่องของการอาสาสมัคร เป็นผลของทางเลือกที่ประชาชนจะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวพวกเขาเอง

ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในทุกระยะของกระบวนการพัฒนาตั้งแต่กำหนดปัญหาและทรัพยากร จนกระทั่งการใช้ประโยชน์จากโครงการ รวมถึงการประเมินโครงการ

ซึ่งจะเป็นสิ่งที่เชื่อว่ากลไกนี้จะทำให้การพัฒนาชนบทที่แท้จริงจึงจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีความสำคัญดังแสดงในแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท

ที่มา:ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 37)

3.3 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ในประเทศกำลังพัฒนา การกระจายอำนาจมักไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ที่กุมอำนาจในส่วนกลาง และมักมีคนพูดว่า การรวมอำนาจนำมาซึ่งภาวะสมบูรณาธิปไตย (Autarchy) และจะทำลายการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการพัฒนา อย่างไรก็ตาม มีผู้กล่าวว่า การกระจายอำนาจอย่างสมบูรณ์ก็จะนำมาซึ่งภาวะอนาธิปไตย (Anachy) โดยเฉพาะ

ในประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ต้องการความเป็นปึกแผ่น (Consolidation) ของชาติจะกระจายอำนาจได้ยาก การกระจายอำนาจจะต้องเกิดจากประชาชนที่มีความรับผิดชอบ และความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อรัฐบาลมอบให้ประชาชน การมอบความรับผิดชอบให้แก่ประชาชนปกครองตนเองจึงเป็นวิถีทางที่แน่นอนที่สุดที่จะทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบได้ ประชาชนจะได้มีข้อผูกมัดในสิ่งที่พวกคนทำและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ฉะนั้นในแต่ละประเทศจึงต้องแสวงหาจุดสมดุลเชิงพลวัต (Dynamic balance) ระหว่างการกระจายอำนาจและการรวมอำนาจ และมีข้อสรุปสุดท้ายว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุก ๆ ด้าน ทั้งจากด้านบน ด้านล่างและด้านข้าง จึงต้องให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

3.3.1 เป็นเครื่องชี้ว่า การตัดสินใจของรัฐบาลมาจากความต้องการของประชาชน

3.3.2 เพิ่มความรับผิดชอบ และเพิ่มความสามารถในการตรวจสอบได้ของรัฐ

ที่มีต่อประชาชน

3.3.3 ช่วยในการสร้างแผนต่าง ๆ ที่ดีกว่าเดิม

3.3.4 เพิ่มความสำเร็จในการปฏิบัติงาน

3.3.5 สร้างการสนับสนุนให้แก่หน่วยวางแผน

การพัฒนาชนบทเป็นกระบวนการที่มุ่งปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท โดยมุ่งพัฒนาคน และสร้างคุณธรรมในสังคม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเป็นทั้งวิธีการและจุดหมายของการพัฒนาเพื่อทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการตอบสนองอย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทจะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล และบุคคลภายนอก เพื่อให้ประชาชนได้แก้ปัญหา วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ ใช้ประโยชน์ และประเมินผลโครงการต่าง ๆ ด้วยตัวของประชาชนเอง จะทำให้ประชาชนมีการยอมรับโครงการ ผูกพันกับโครงการ ใช้ประโยชน์จากโครงการ ตลอดจนมีสมรรถภาพการบริหาร โครงการเพิ่มขึ้น และเป็นเครื่องชี้ว่าการตัดสินใจในโครงการพัฒนาชนบทมาจากความต้องการของประชาชนด้วย

3.4 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท มี 2 ส่วนคือ

3.4.1 มิติของการมีส่วนร่วม (Dimension) แบ่งเป็น

- 1) ชนิดของการมีส่วนร่วม (Kind) เช่น การตัดสินใจ การดำเนินการ การใช้ประโยชน์ และการประเมินผล
- 2) วิธีทางการมีส่วนร่วม (Way) เช่น ความสมัครใจ การบังคับ ระยะเวลา ขนาดและระดับการให้ได้รับอำนาจ
- 3) บุคคลที่มีส่วนร่วม (Who) เช่น ผู้นำชุมชน ผู้อาศัย ข้าราชการ นักการเมือง นักวิชาการ ชาวต่างประเทศ

3.4.2 บริบทของการมีส่วนร่วม (Context) แบ่งเป็น

- 1) ลักษณะโครงการ เช่น ความต้องการทรัพยากรด้านเทคโนโลยีที่ซับซ้อน
- 2) สิ่งแวดล้อมของโครงการ เช่น ปัจจัยด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรม

3.5 การเข้าถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน

การเข้าถึง (Approach) หมายถึง ลักษณะหรือทิศทางทั่ว ๆ ไปในการบรรลุวัตถุประสงค์ เป็นจุดเน้นที่จะต้องทำ มักมีขอบเขตจำกัดว่าจะทำอะไร มีกิจกรรมอะไร

ซินรัตน์ สมสืบ (2539 : 38) กล่าวว่า การเข้าถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท มีหลายวิธีแตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.5.1 วิธีการพัฒนาชุมชน (The Community Development Approach)

วิธีนี้มีสมมติฐานว่าขณะมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในชุมชน ผลประโยชน์เหล่านี้สามารถทำให้ปรองดอง (Harmonized) โดยไม่มีการเผชิญหน้า ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจในชุมชน แต่ให้มีการดำเนินการต่าง ๆ แทนวิธีการพัฒนาชุมชน เป็นวิธีที่มีพื้นฐานจากชุมชนที่ไม่ซับซ้อนมากนัก แต่ใช้เวลานาน นอกจากนั้นกิจกรรมหรืองานที่ดำเนินงานเป็นสิ่งพื้น ๆ เป็นเหตุการณ์เฉพาะหน้า จึงไม่เด่นชัดพอจะนำไปใช้แก้ปัญหาพื้นฐานในชีวิตประจำวันเรื่องอื่น ๆ ได้

เดิมทีเดียวแบบจำลองการพัฒนาชุมชน (The Community Development Model) เป็นวิธีการเข้าถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งได้เข้ามามีอิทธิพลในการเป็นตัวเร่งการมีส่วนร่วม แก่นสำคัญของการพัฒนาชุมชนคือ “การช่วยให้ประชาชนช่วยตัวเองได้” เพื่อจะปรับปรุงสภาพทางวัตถุและไม่ใช้วัตถุของตน และจุดมุ่งหมายสุดท้ายคือการพ้นจากความทุกข์ของชุมชน” อย่างไรก็ตามในโลกของความเป็นจริงการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จน้อยเนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น มุ่งสู่การพัฒนาการเกษตร เป็นกระบวนการจากบนลงล่าง

(Top-down) และปัญหาที่สำคัญที่สุดคือการพัฒนาชุมชนมีการมองปัญหากระบวนการพัฒนาที่ซับซ้อนว่าเป็นเรื่องง่าย ๆ (Simplistic View) และไม่สนใจความขัดแย้งและความต้องการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชุมชน และในช่วงปี ค.ศ. 1965 แบบจำลองนี้ก็ไม่ค่อยมีการนำมาปฏิบัติจากสาเหตุที่เกิดความแตกต่างในผลที่ได้รับ โดยผลประโยชน์มักตกกับคนที่รวยกว่ารวมทั้งความขัดแย้งในหน่วยงานราชการด้วยกัน การมีส่วนร่วมมักจะมีในเมืองมากกว่า จากบทเรียนดังกล่าวจึงมีข้อเสนอในการเพิ่มการมีส่วนร่วม 4 ประการดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมไม่ควรเป็นโครงการแยกส่วน แต่เป็นกระบวนการ และควรผสมผสานกับกิจกรรมอื่น ๆ
 - 2) การมีส่วนร่วมจำเป็นต้องมีพื้นฐานบนองค์การในท้องถิ่น (Local Organization)
 - 3) การกระจายสิ่งต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน (Equitable Distribution) มากเท่าใดก็จะเพิ่มการมีส่วนร่วมมากตามไปด้วย
 - 4) การเชื่อมต่อระหว่างระดับต่าง ๆ มีความจำเป็น ไม่ควรทำการพัฒนาโดยใช้ความพยายามอย่างเอกเทศ (Isolated Efforts)
- ฉะนั้นการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของกรอบความคิดการพัฒนาที่แพร่หลายมากขึ้น และให้ความสนใจกับโครงสร้างขององค์กร และการเชื่อมต่อนั้นมากขึ้น

3.5.2 วิธีการสื่อสาร (The Communication Approach)

วิธีการนี้มีสมมติฐานว่าประชาชนต้องการข่าวสาร (Information) ที่เข้าใจได้ ข้อสมมติคือประชาชนขาดข่าวสารที่จำเป็นในการพัฒนา การเผยแพร่ (Dissemination) ข่าวสารในบริบทไป-กลับ ซึ่งใช้สื่อทุกชนิดจากสิ่งพิมพ์จนถึงวิทยุ โทรทัศน์ จากชนิดที่ทันสมัย และแบบท้องถิ่น เพื่อให้เป็นประเพณี ค่านิยม และความเชื่อถือในท้องถิ่น

วัตถุประสงค์เบื้องต้น คือส่งข่าวสารเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปสู่ประชาชน การแปลความหมายของปัญหา และทางเลือกเพื่อให้ประชาชนสามารถตัดสินใจเพื่อการพัฒนาของพวกเขาได้ การเข้าถึงแบบนี้ บทบาทแรกของเจ้าหน้าที่คือผู้สื่อสารเขาจะเป็นผู้แพร่ข่าวสารที่เห็นว่าสำคัญต่อชีวิต (Vital) เพื่อประชาชนจะได้ตัดสินใจด้วยตนเอง สิ่งต่าง ๆ ที่ปฏิบัติต่อผู้รับบริการก็มักจะเป็นไปในทางอ้อม เพื่อพัฒนาสมรรถภาพการพัฒนาประชาชนจำเป็นต้องรู้ตัวที่จะรับเอาสิ่งต่าง ๆ และตัดสินใจอย่างชาญฉลาด คือ จุดเน้นของวิธีการนี้ ประเด็นต่าง ๆ จะถูกดำเนินการหรือพยายามดำเนินการในทุกระดับโดยใช้บริการข่าวสารที่ดำเนินการโดยฐาน

ของชุมชนและหน่วยที่จัดตั้งในท้องถิ่น ชุมชน หรือประชาชนควรจะมีช่องทางและดำเนินการ
ส่งปัญหา ความต้องการ ความคาดหวังไปสู่หน่วยงานพัฒนา

3.5.3 วิธีการพัฒนาทรัพยากร (Resource Development Approach)

วิธีการนี้มีพื้นฐานจากสมมติฐานว่า

- 1) ประชาชนไม่ถูกชักจูงง่าย ๆ ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เพราะเขามี
ความรู้ ทักษะ และสมรรถภาพ
- 2) ประชาชนไม่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมเพียงเพราะเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่
จัดตั้งขึ้น

วิธีการนี้มีสมมติฐานเพิ่มเติมว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมที่ไม่แสดงออกมา
เพราะประชาชนรู้ว่าเขาไม่สามารถมีส่วนร่วมได้ ฉะนั้นมีความจำเป็นที่จะกำหนดกิจกรรมเพื่อ
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือมีส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เทคโนโลยีท้องถิ่นหรือจากภายใน
ประชาชนควรจะได้รับโอกาสในสถานการณ์ต่าง ๆ มากกว่าเดิม ซึ่งทำให้เขาได้รับโอกาส
แสดงบทบาทต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่รู้ว่าตนเองมีความสามารถ และ
คุณค่าที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

เป้าหมายเบื้องต้นของวิธีการนี้เพื่อการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองระหว่าง
หมู่ประชาชนว่าเขาเป็นผู้มีความช่วยเหลือที่ให้ประสิทธิภาพในความผาสุกของคนทั่วไป
(Common Welfare) เพื่อจะให้บรรลุเป้าหมายนี้ กิจกรรมทั้งในและนอกกลุ่มจะต้องเป็นทั้ง
เป้าหมายและวิธีการ แก่นความคิดเกิดจากผลรวมของลำดับกิจกรรม การฝึกอบรมจะทำให้
บรรลุเป้าหมายสูงสุด (Ultimate Goal) เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพราะเขาเชื่อว่าเขามี
ความสามารถที่จะทำดั่งนั้นได้

บทบาทเบื้องต้นของเจ้าหน้าที่คือวิทยากร (Trainor) ดังนั้นเขาจึงต้องมอง
กิจกรรมของชุมชน และปัจเจกชนเหมือนสถานการณ์การฝึกอบรม การติดต่อกับประชาชน
ไม่ว่าปัจเจกชน กลุ่มผลประโยชน์ อย่างเป็นทางการ เช่น กิจกรรมการฝึกอบรม หรือไม่เป็น
ทางการ เช่น พบกลุ่มครอบครัว หรือสถานการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ประเด็นที่ถูกนำมาปฏิบัติ
ในลักษณะที่เป็นมิตร และบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือกัน เป็นเหตุผลที่การพิจารณาต่าง ๆ
จะมีในกลุ่มเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลุ่มหลัก (Core Group) จะใช้เป็นจุดเริ่ม
ในการอภิปรายประเด็นต่าง ๆ ของกลุ่ม แล้วขยายให้กว้างขวางไปสู่กลุ่มอื่น ๆ กลุ่มจึงเป็น
เครื่องมือเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในส่วนที่เป็นกลุ่มและสุดท้ายก็ขยายไปสู่หมู่บ้านและชุมชน

3.5.4 วิธีสร้างมโนธรรม (Conscientization Approach)

วิธีการนี้เป็นวิธีการที่เปลี่ยนแปลงถึงรากถึงโคน (Radical) โดยมีสมมติฐานว่าผู้เอาประโยชน์ (Exploiter) และผู้ถูกเอาประโยชน์ (Exploited) จะถูกพบในพื้นที่ชนบทเป็นประจำบางครั้งพวกเขาอยู่ตรงกันข้าม คล้ายผู้มีเอกสิทธิ์และไม่มีเอกสิทธิ์หรือชนชั้นผู้นำที่ทำหน้าที่ผู้ปกครองกับคนจนที่ถูกปกครอง ผู้เอาประโยชน์มีจำนวนน้อย แต่ผู้ถูกเอาประโยชน์มีจำนวนมากกว่า โดยปกติคนพวกแรกก็จะเก็บเกี่ยว และรับเอาผลประโยชน์ของโครงการพัฒนามากกว่ากลุ่มหลังเพราะว่าเขากล้าเสี่ยงเนื่องจากมีความสามารถและเงินทุนจึงมีช่องทาง (Access) ไปถึงสิ่งอำนวยความสะดวกจากภาครัฐ ในทางตรงกันข้าม คนที่มีเอกสิทธิ์น้อยจะไม่กล้าทำ หรือขาดกลัว มีทุนน้อย ความรู้และทักษะน้อย ความเฉียบแหลมทางด้านธุรกิจน้อย และอย่างอื่น ๆ ก็มีน้อย จึงไม่ค่อยเปิดเผยตัวและมีช่องทางน้อยในการได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกจากภาครัฐ

วิธีการด้านมโนธรรมมีสมมติฐานอีกว่า ระหว่างคน 2 กลุ่มจะเกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ เพราะฉะนั้นการเผชิญหน้าจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อลดข้อจำกัดในการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองที่อาจมีการเปลี่ยนแปลง และอาจทำให้ข้อจำกัดลดลงได้ ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าประชาชนรวมกลุ่มกัน พวกเขาจะพัฒนาความสำนึกในความเข้มแข็ง และการกระทำของกลุ่ม ทำให้สามารถตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ ในกระบวนการพัฒนาได้ กระบวนการตัดสินใจเกิดในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างตรงไปตรงมา และเป็นแบบกันเอง แล้วพัฒนาไปสู่ที่ใหญ่กว่า ระดับสูงขึ้น ชับซ้อนขึ้น และไม่ใช้เรื่องของคนใดคนหนึ่งในชุมชน เมื่อกระบวนการดีขึ้นในเรื่องความเข้มแข็ง และการก้าวเดิน ประชาชนก็สร้างความตระหนัก (Consciousness) รู้สึกถึงความเข้มแข็งของอำนาจกลุ่มพัฒนาสมรรถภาพปัจเจกชนในองค์กร และความเฉียบคมในการจัดการ (Managerial Acumen)

ความขัดแย้งในผลประโยชน์เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ และจบลงด้วยการเผชิญหน้าระหว่างชนชั้นผู้นำและไม่ใช่นำ ผลที่ตามมาคือ

- 1) โครงสร้างที่จำกัดถูกเปลี่ยนแปลง
- 2) ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น

บทบาทเบื้องต้นของตัวแทนการพัฒนา (Development Agent) คือผู้กระตุ้น (Exciter) หรือผู้ร่วมปฏิบัติงาน (Catalyst) เขาต้องกระตุ้นประชาชนให้คิด สรรหาสิ่งเร้า และจุดไฟให้ประชาชนทำงาน

3.5.5 การร่วมมือกัน การลงทุนดำเนินงาน และการช่วยเหลือเกื้อกูล

(Cooperation , Investment and Collaboration)

การที่จะเข้าใจถึงการมีส่วนร่วมจากทั้งสามข้างบนนี้ ต้องได้รับการช่วยเหลือโดยสมัครใจของประชาชนต่อโครงการ การที่ประชาชนตื่นตัวเพื่อตอบสนองต่อโครงการ หรือประชาชนร่วมตัดสินใจในกระบวนการของโครงการแม้ว่าการที่จะร่วมมือกัน การลงทุนดำเนินงานและการช่วยเหลือเกื้อกูลจะเป็นเรื่องที่มีความหมายแต่ละส่วนเฉพาะเจาะจง แต่ต่างก็สะท้อนรูปแบบที่ทางรัฐบาลเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานให้มีส่วนร่วม เป็นการบอกเล่าเพื่อให้ร่วมมือกัน โดยที่การตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาได้กระทำมาก่อน จึงเป็นการมีส่วนร่วมที่รัฐบาลเข้าไปรับผิดชอบ และควบคุมการพัฒนา

ในความหมายกว้าง ๆ ของการมีส่วนร่วมในกรณีนี้อาจเทียบได้กับการระดมสรรพกำลังเพื่อการพัฒนาโดยเฉพาะ การระดมสรรพกำลังด้านแรงงานในชนบทก็ถือว่าเป็นการระดมอย่างหนึ่งเพื่อจะลดภาระค่าใช้จ่าย หรืองบประมาณด้านการเงินของรัฐบาลที่มักมีอย่างจำกัดจำเขี่ยอยู่แล้ว ดังนั้นจึงเป็นเรื่องจำเป็นพื้นฐานการปฏิบัติงานในแนวนี้ จะมีการกำหนดมาจากเบื้องบน คือมีโครงการมาก่อนเมื่อถึงช่วงการดำเนินงานพัฒนาแล้ว ระบบราชการก็จะเชื่อเชิญให้ชาวชนบทลงชื่อสลักหลังเห็นพ้องด้วย และร่วมมือกับกับโครงการที่มีการตัดสินใจมาก่อนแล้ว

ถ้าพิจารณาความหมายที่แท้จริงของการมีส่วนร่วมแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดคือประชาชน ต้องเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายในทุก ๆ ขั้นตอนของโครงการ แต่ในความหมายนี้ก็จะเห็นถึงข้อระบุดังที่ทางฝ่ายราชการจะต้องปฏิบัติในบางประการ เช่น

- 1) ทำให้มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางเพื่อที่จะให้ชาวชนบทได้ตัดสินใจในเรื่องราวของท้องถิ่นชนบท
- 2) ชักนำให้มีการประสานงาน (ของหน่วยงานราชการและเอกชน) ในระดับท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในท้องถิ่นนั้น และ
- 3) ให้มีการจัดรูปแบบ หรือองค์กร ที่จะกำหนดแผนในระดับท้องถิ่นเพื่อประชาชนจะได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

ตามข้อปฏิบัติข้างต้นนี้ จะเห็นว่าการระบุดังกล่าวของความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะเป็นเรื่องที่ปฏิบัติไม่ได้ เพราะจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและปรับปรุงรูปแบบของราชการอย่างมากทีเดียวจึงจะเกิดผลข้อ 1, 2 และ 3 ข้างต้นนี้ ดังนั้นจึงมีเพียงไม่กี่ตัวอย่างที่ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการบวนการวางแผน และยังเมื่อเราพิจารณาถึงข้อกำหนด

ที่เกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจ ที่ใช้ในการพัฒนาชนบทตามที่ระบุไว้ต่อไปนี้ โครงการพัฒนา
 ทั่ว ๆ ไป ก็คงเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมได้ยาก กระบวนการตัดสินใจ เป็นกระบวนการที่กว้าง
 อันรวมถึงการได้เรียนรู้ การได้ค้นคว้าหาข้อมูล การวิเคราะห์ และถกเถียงปัญหาและข้อสรุป
 ซึ่งจะนำไปสู่นโยบายและการปฏิบัติที่เป็นทางการต่อไป เนื่องจากการจะให้ชาวชนบทมีส่วน
 ในกระบวนการตัดสินใจเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเพราะต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการวางแผนของระบบ
 ราชการอย่างมากมาย ทำให้ชาวชนบทมีส่วนในการตัดสินใจและสร้างแผนงานน้อยเกินไป
 และพวกเขาไม่ได้เป็นผู้กำหนดแนวทางของโครงการ ยิ่งไปกว่านั้นประชาชนส่วนใหญ่ยังอยู่
 นอกวงการจึงไม่ได้รับข่าวสาร หรือไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจการต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อชีวิตความเป็น
 อยู่ของเขา การมีส่วนร่วมเช่นนี้ ก็เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมอย่างเนือย ๆ นั่นเอง

3.5.6 การจัดตั้งองค์กร (Organization Establishment)

องค์กรเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมที่รวมประกอบกันขึ้นเป็นหน่วย ส่วนองค์กร
 เป็นส่วนประกอบย่อยของหน่วยใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกันและกัน
 (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525) ถ้าพูดในแง่การจัดระเบียบของส่วนต่าง ๆ จะ
 หมายถึงองค์กร แต่ถ้ามุ่งถึงหน่วยงานเฉพาะด้านจะใช้คำว่าองค์กร แนวคิดที่ว่าถ้าสามารถ
 จัดให้ชาวชนบทผู้ยากจนมีองค์กรเกิดขึ้นได้ ก็จะทำให้พวกเขามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่าง
 แน่นนอน แนวคิดนี้เป็นไปตามเอกสารที่ระบุในการประชุมสัมมนาระดับโลกด้านการปฏิรูป
 การเกษตรและการพัฒนาชนบท ซึ่งมีประกาศร่วมกันออกมามีสมมติฐานดังกล่าวประกาศที่ว่า
 “...การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของชาวชนบทผู้ยากจนจะเกิดขึ้นได้โดยจัดให้มีองค์กรของ
 ประชาชนในระดับท้องถิ่น” ให้เพียงพอ ยิ่งกว่านี้บางกลุ่มอ้างมากกว่านี้ ดังความจำกัดความ
 ของการมีส่วนร่วมก็คือกระบวนการที่ชาวชนบทผู้ยากจนสามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรขึ้นมา
 ซึ่งโดยองค์กรที่จัดตั้งกันขึ้นมาจะให้มีสิทธิมีเสียงในความพยายามที่จะพัฒนาความเชื่อเช่น
 นี้ก็เชื่อมโยงถึงสมมติฐานต่อไปอีกว่าเมื่อมีการจัดตั้ง องค์กรขึ้นในท้องถิ่นได้แล้วประชาชนก็
 จะมีสิทธิมีเสียงและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการพัฒนาได้เองโดยอัตโนมัติ

ความจริงแล้วการจัดตั้งองค์กรของประชาชนในชนบทไม่ใช่ปรากฏการณ์
 ใหม่ในการพัฒนาชนบท ทั้งนี้องค์กรที่มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ เช่น สหกรณ์ หรือ
 สหพันธ์ในชนบท เป็นโครงสร้างรูปแบบแรกที่น่ามาจากประเทศตะวันตกเข้าสู่ประเทศ
 โลก ที่สามานแล้ว ซึ่งไม่ต้องสงสัยว่าองค์กรในรูปแบบสหกรณ์ได้ช่วยอำนวยให้ประชาชน
 บางกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท และขณะเดียวกันก็ช่วยให้ได้รับประโยชน์ด้าน

เศรษฐกิจที่เห็นได้ชัด แต่ก็เห็นได้โดยไม่ต้องสงสัยว่ารูปแบบองค์กรอย่างเป็นทางการเช่นนี้ ไม่อาจสนับสนุนได้เพียงพอในการมีส่วนร่วมพัฒนาของชาวชนบทที่ยากจน การศึกษาของ โครงการปฏิบัติการเพื่อองค์กรในชนบทขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ยืนยันเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ยิ่งกว่านี้ยังได้แสดงให้เห็นว่าองค์กรรูปแบบดังกล่าวอาจทำให้ผู้ ยากจนในชนบทก้าวไปสู่ความยากไร้ยิ่งขึ้นด้วยความล้มเหลวขององค์กรดังกล่าว เช่น องค์กร รูปสหกรณ์นี้มีโชเพราะสถาบันสหกรณ์ไม่ดี แต่เป็นเพราะอุปสรรคที่เกิดจากปัญหาทาง ราชการไปเป็นตัวจำกัดความสำเร็จของสหกรณ์

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้มีการค้นหาองค์กรที่เป็นของประชาชนที่แท้จริง โดยถ้า เกิดขึ้นจากประชาชนก็น่าจะมีผลให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ซึ่งในการพัฒนาอื่น ๆ มักจะไม่ให้โอกาสประชาชนส่วนใหญ่เข้าร่วม การค้นหาเป็นไปสองแนวทาง (ซึ่งในแต่ละ แนวทางก็มีโชจะขาดความผูกพันกันโดยสิ้นเชิง) แนวทางทั้งสองได้แก่

แนวทางหนึ่งเป็นกลุ่มความคิดที่จะเรียนรู้จากบทเรียนในอดีต จากนั้นจึงมี การปรับรูปแบบองค์กรทางการที่เหมาะสมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและ การเมืองของชุมชนนั้น

อีกแนวทางหนึ่งเกิดจากกลุ่มความคิดที่ยังไม่อาจกำหนดรูปแบบองค์กรนั้น ๆ ได้แต่เชื่อมั่นว่าองค์กรนั้นจะเกิดขึ้นมาจากผลที่ประชาชนมีความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันจัดตั้ง องค์กร

แนวทางแรกจะเป็นแนวทางที่ใช้กันมาก โดยทั่วไปจะเสนอแนะให้รัฐบาล ปรับแนวทางการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นใหม่ (เช่น การมอบอำนาจ และการจัดการ ปกครองตนเองของชาวชนบท และ การให้มีการตัดสินใจในการพัฒนาต่าง ๆ อย่าง ประชาธิปไตย) เพื่อส่งเสริมให้มีองค์กรประชาชนเกิดขึ้น และในรูปแบบนี้ที่หน่วยงานใน องค์กรสหประชาชาติกำลังพิจารณาเกี่ยวกับการตรวจสอบที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่ โดยแท้จริงแล้วเป็นเรื่องยากที่จะให้เกิดบรรยากาศใหม่ของการมีส่วนร่วมเกิดขึ้น จากการมอง ข้อบกพร่องในการดำเนินงานพัฒนาในอดีตพบว่า การพัฒนาเท่าที่ผ่านมา ชาวชนบท บางส่วนได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาที่พอมองเห็นได้ ทีเดียว แต่ด้วยวิธีเช่นที่ผ่านมา ผู้ยากจนในชนบทโดยทั่ว ๆ ไป (อันเป็นส่วนใหญ่) มักไม่ได้ เข้าไปมีส่วนร่วมแต่อย่างใด

ส่วนแนวทางที่สองนั้นส่วนใหญ่ยังอยู่ในระยะเริ่มแรก และตัวอย่างให้เห็น ได้ก็มีเพียง 2-3 ตัวอย่าง เป็นแนวทางที่อาศัยบทเรียนจากการพัฒนาในอดีตเช่นกัน เพียงแต่มี

ข้อกำหนดที่ต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงถอนรากถอนโคน ในสภาพการดำเนินงานพัฒนาตามระบบราชการนี้ก็พอมีการศึกษาอยู่บ้าง ที่จะหารูปแบบการที่ชาวชนบทตั้งองค์กรที่แท้จริงของเขา โดยบางงานวิจัยก็เพิ่งเริ่มดำเนินการ ซึ่งจะกระทำแบบที่ไม่เป็นระบบนักโดยหน่วยงานที่มีใ้ราชการต่าง ๆ (Non-government Agencies) การดำเนินงานในลักษณะนี้โดยหลักการแล้วจะหลีกเลี่ยงการชักนำจากภายนอกที่จะให้ตั้งองค์กรใด ๆ ขึ้น ดังนั้น จึงเพียงแต่เข้าไปศึกษาสภาพต่าง ๆ ที่อยู่ในภาวะที่องค์กรที่แท้จริงของประชาชนจะเกิดขึ้นได้โดยชาวชนบทที่ยากจนในชุมชนนั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีองค์กรก่อตั้งขึ้นเองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพราะองค์กรที่ตั้งขึ้นเองหมายถึง พลัง และพลังนี้คือข้อกำหนดที่ต้องมีก่อนที่จะกระทำการใด ๆ กระบวนการเช่นที่กล่าวมานี้ ก็ใกล้เคียงกับรูปแบบที่เน้นการปฏิบัติ และรูปแบบนี้องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ให้เป็นไปตามสภาพธรรมชาติของชุมชนนั้น และบทบาทจากบุคคลภายนอกแทบจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยมากนัก

ความสัมพันธ์ระหว่างการมีองค์กรและการมีส่วนร่วมนั้น ไม่ใช่สิ่งที่แข่งขันกันแต่สิ่งทีควรคำนึงถึง คือสภาพการมีส่วนร่วมเมื่อมีการชักนำรูปแบบขององค์กรจากภายนอกเข้าไปก่อตั้งก็มักมีอุปสรรคตรงที่มักไม่มีการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังเกิดขึ้นแต่เมื่อมีองค์กรเกิดขึ้นเองจากกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงแล้ว ก็ควรสุดดีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเชื่อมั่นได้ว่า กระบวนดังกล่าวต้องฝ่าฟันแรงกดดันต่าง ๆ มากมาย ซึ่งความพยายามก่อตั้งองค์กรที่แท้จริงของตนเองเช่นนี้ควรจะได้รับ ความคุ้มครอง จากมติที่ประชุมแรงงานแห่งโลกข้อ 4 (ประชุมปี พ.ศ.2518) ซึ่งแสวงหาการให้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยแก่แรงงานในชนบทโดยจะมีองค์กรเพื่อคุ้มครองตนเอง ข้อมูลที่มีอยู่ขณะนี้ยังทำให้ดูเป็นการเร็วเกินไปที่จะกล่าวด้วยความมั่นใจว่า องค์กรที่แท้จริงรูปแบบใดควรจะเกิดขึ้น และควรมีสิ่งใดที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นนั้น แต่ที่แน่ชัดคือถ้าองค์กรจะเกิดขึ้นอย่างมีความหมายอย่างจริงจังกระบวนการที่เกิดขึ้นจะต้องเผชิญกับความขัดแย้งหรือกีดกันของโครงการเดิมที่มีอยู่ในชุมชนหรือของชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้แนวทางที่ยึดถือส่วนใหญ่จึงมุ่งไปสู่การชักนำองค์กรจากภายนอกอันเป็นผลให้ไม่อาจศึกษาการมีส่วนร่วมที่แท้จริงได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบราชการใดจะเปลี่ยนไปในลักษณะที่จะให้แนวทางประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างทันทีทันใด และในระดับที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายแท้จริง แม้ว่าจะมีมติจากการประชุมสัมมนาระดับโลกด้านการปฏิรูปการเกษตรและการพัฒนาชนบทก็ตาม การแสวงหารูปแบบเฉพาะขององค์กรที่จะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย จึงยังต้องดำเนินการต่อไปอีกเพื่อ

ให้มีเนื้อหาหลากหลายที่จะสรุปผลออกมาได้ หลักสำคัญในการพิจารณาให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยการจัดตั้งองค์กร มีดังนี้

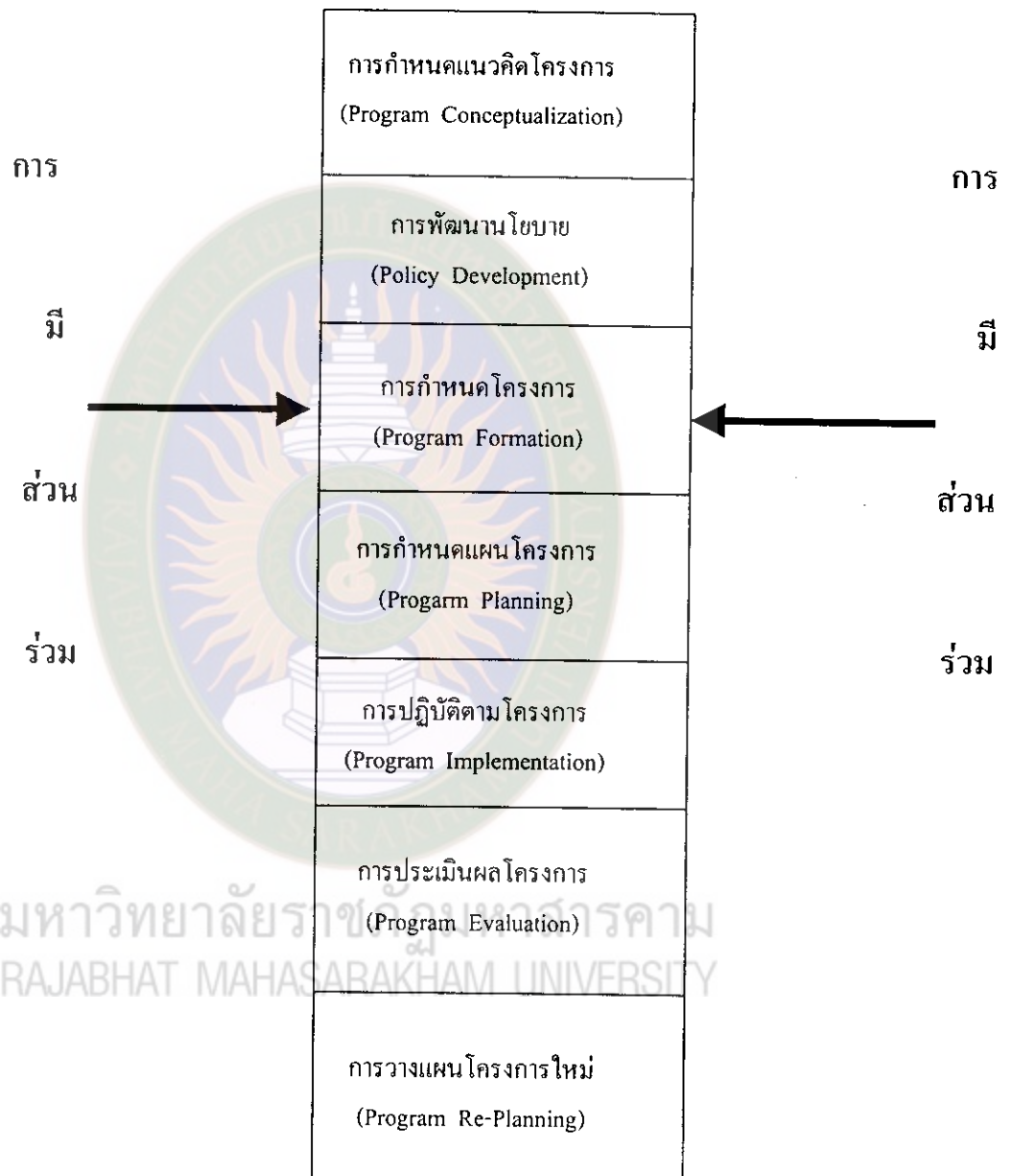
- 1) การจัดตั้งองค์กรต้องมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองแต่ละประเทศ
- 2) การจัดตั้งองค์กรจะได้ผลเมื่อบุคคลที่เข้าร่วมมีเสรีภาพ และเท่าเทียมกัน
- 3) รัฐต้องกระจายอำนาจให้องค์กรตามที่องค์กรสามารถดำเนินงานต่าง ๆ ได้ โดยไม่เกิดผลเสียหายแก่ชาติ
- 4) การมีส่วนร่วมในองค์กรให้เน้นความสำคัญที่คุณภาพมากกว่าปริมาณ ต้องใช้เวลาและความสามารถของพวกเขา ไม่ใช่เพราะให้รัฐเป็นผู้ทำให้

3.5.7 การให้ได้รับอำนาจ (Empowerment)

เมื่อไม่นานมานี้ในเอกสารจำนวนไม่น้อยได้เริ่มมองความหมายของการมีส่วนร่วม ว่าเป็นการให้ได้มาซึ่งอำนาจ อันเป็นการสะท้อนถึงการคิดทบทวนการพัฒนา ชนบทดังที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการให้ได้มาซึ่งอำนาจ อาจกล่าวง่าย ๆ ว่า การให้ชาวชนบทมีส่วนร่วมในการพัฒนา คือ การให้ได้มาซึ่งอำนาจในการพัฒนานั่นเอง ทั้งนี้อำนาจที่ได้มา คือ การเข้าถึงการได้ควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นที่จะปกป้องวิถีชีวิตของเขา ดังที่ข้อความต่อไปนี้ กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมตามนัยดังกล่าว

- 1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ หมายถึง การกระจายอำนาจขึ้นใหม่ (โดยทั่วไปเป็นกระบวนการที่มีความขัดแย้ง) ซึ่งต้องมีการวิเคราะห์ตามแนวทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในประเด็นทางการเมือง พลังในสังคมและบทบาทของชนชั้นในอดีต ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 2) การมีส่วนร่วมที่เกี่ยวพันกับการกระจายอำนาจในสังคม ทั้งนี้เป็นอำนาจที่จะทำให้กลุ่มชนได้ระบุว่า ความต้องการมีอะไรบ้าง และความต้องการของใครจะได้รับการกระจายทรัพยากรไปตอบสนองบ้าง
- 3) อำนาจเป็นเป้าหมายสำคัญของการมีส่วนร่วม เมื่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้กระจายออกไปแล้ว ก็เป็นการใช้พลังอำนาจร่วมกันของสมาชิกทั้งหมด ซึ่งจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ โดยเหตุนี้ประชาชนก็ถือว่าตนต่างเป็นตัวแทนของชุมชนได้ ดังนั้นความแตกต่างของอำนาจของผู้ที่ควบคุมไว้ และทรัพยากรที่จำเป็นที่จะมีได้ก็ลดลง โดยการมีส่วนร่วมนี้เอง

สำหรับจุดที่เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบท จะต้องมีทุกๆ ขั้นตอน
ในโครงการ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท
ที่มา: ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 47)

3.6 ยุทธศาสตร์เพื่อให้ประชาชนที่ยากจนได้มีส่วนร่วม

3.6.1 แนวทางแผนงานพัฒนาเกษตรกรรายย่อยเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วม

- 1) กำหนดให้คนจนในชนบทเป็นกลุ่มเป้าหมาย
- 2) ส่งเจ้าหน้าที่ภาคสนามไปพักอาศัยและทำงานอย่างใกล้ชิดกับชาวบ้าน
- 3) ก่อตั้งกลุ่มขนาดเล็กที่คุณลักษณะประชากรมีความคล้ายกัน
- 4) ส่งเสริมกิจกรรมที่เพิ่มรายได้
- 5) จัดหาสินเชื่อให้แก่สถาบันเกษตรกร และให้กลุ่มเกษตรกรรับผิดชอบเอง
- 6) ให้สตรีและเยาวชนเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการ
- 7) วางแผนจากเบื้องล่างและส่งเสริมการพึ่งตนเอง
- 8) ให้มีคณะกรรมการประสานงานของหน่วยราชการ เพื่อจัดส่งความช่วยเหลือแก่ประชาชน
- 9) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุก ๆ ฝ่ายในการวิจัย และประเมินผลโดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ
- 10) สนับสนุนการเมืองเพื่อการพัฒนาสถาบันของกลุ่ม หรือสมาคม เกษตรกรรายย่อย

แนวทาง 10 ประการข้างต้น ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากเบื้องล่าง ที่เน้นการรับและใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน มีความแตกต่างจากการพัฒนาชนบทที่มีหน่วยงานหลักดำเนินการจากเบื้องบน โดยเน้นระบบการจัดส่งสินค้าและบริการสู่ชาวบ้าน

ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อยในประเทศต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จเน้นแนวทางแผนงานพัฒนาเกษตรกรรายย่อย คือ กลุ่มขนาดเล็กที่มีลักษณะประชากรคล้ายกัน กิจกรรมต่าง ๆ ต้องมุ่งที่การสร้างรายได้ มีสถาบันสินเชื่อที่แน่นอน และผู้ส่งเสริมให้เกิดกลุ่ม ส่วนจุดอ่อนที่พบ คือ ขาดการสนับสนุนด้านการเมืองทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น กิจกรรมจากแผนงานพัฒนาเกษตรกรรายย่อยส่งผลต่อการปฏิรูปที่ดินน้อยมาก

ค่านิยมในการพึ่งตนเองของประชาชนยังมีน้อย เช่น การออม และการจัดตั้งสมาคม การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้นจะต้องมีการกำหนดแผนงานการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในแผนพัฒนาประเทศ ต้องสร้างกลุ่มชาวบ้านขึ้นมา มีการฝึกอบรมเพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ และไม่เน้นการให้ความช่วยเหลือรูปแบบต่าง ๆ แก่ประชาชน แต่ต้องให้อำนาจ (Empower) แก่ประชาชนที่ไม่มีอำนาจ ประการสำคัญที่สุดต้องตระหนักว่า “การพัฒนาต้องโอบอุ้มประชาชนไม่ใช่ประชาชนโอบอุ้มการพัฒนา”

3.6.2 ยุทธศาสตร์การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท เป็นความพยายามจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประชาชนสามารถ ดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนของพวกเขา โดยพวกเขา เพื่อพวกเขา การสนับสนุน จากบุคคลภายนอกเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในประเทศกำลังพัฒนา แต่ต้องไม่มุ่งสร้างการ พึ่งพิงที่ถาวร ยุทธศาสตร์การพัฒนาจากล่างขึ้นบนจึงจำเป็นเพื่อให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจใน ทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา

1) ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ (2537 : 154) กล่าวว่า สิทธิมนุษยชน เป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ สิทธิเสรีภาพทางการเมืองย่อมเกี่ยวข้องกับสิทธิทางเศรษฐกิจสังคม อย่างแน่นแฟ้น สังคมชนชั้นเราจะเห็นได้ชัดเจน “สิทธิที่จะมีส่วนร่วม” ซึ่งเราหมายถึง การที่มวลชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา และเป้าหมายสูงสุดของสังคม รวมทั้งมีโอกาสที่จะกำหนดการจัดสรรทรัพยากรเพื่อบรรลุ เป้าหมายดังกล่าว

การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานการดำเนินการ โครงการพัฒนาและการ ประเมินผลเราจะต้องถือว่า การมีส่วนร่วมเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาไปในแนวทางที่จะ สนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน เมื่อมองในแง่ี้แล้ว การมีส่วนร่วมมีความหมาย อย่างยิ่งในการที่จะก่อให้เกิดผลหลายทางด้วยกัน คือ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความ ต้องการพื้นฐานของสังคม กระตุ้นให้มีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อสนองความต้องการดังกล่าว ปรับปรุงการกระจายสินค้าและบริการไปสู่กลุ่มชนอย่างกว้างขวาง สร้างความพึงพอใจให้แก่ ประชาชน ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่มีความหมายต่อชุมชน

การมีส่วนร่วมต้องนับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสิทธิมนุษยชน ถ้าเรา ต้องการจะรู้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพหรือไม่ เราจะต้องดูว่าเขามีโอกาสหรือเปล่า ในการที่จะ กำหนดชะตากรรมของเขาด้วยตนเอง เขามีส่วนร่วมหรือเปล่าในการเข้าไปกำหนดทิศทาง การพัฒนาสังคมของเขา การมีส่วนร่วมนี้ ไม่ได้จำกัดวงเฉพาะเรื่องการเลือกตั้งเท่านั้น หาก แต่ จะต้องครอบคลุมไปยังทุกส่วนของชีวิตและสังคม

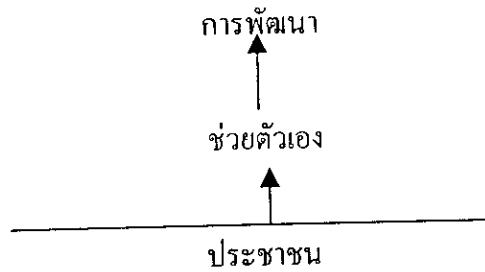
เราอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นทั้งสิทธิมนุษยชน และเป็นมาตรการที่ จะทำให้สิทธิมนุษยชนเป็นจริงขึ้นมาได้ สิทธิของการมีส่วนร่วมย่อมมีความสำคัญพอ ๆ กับ สิทธิเสรีภาพในด้านต่าง ๆ เช่น การแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่มฯลฯ ในขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมก็เป็นสิทธิที่จะนำไปสู่สิทธิอื่นๆ ทางด้านเศรษฐกิจสังคม เราจะเห็นได้ว่าถ้า

ประชาชนไม่มีสิทธิของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาแล้ว เขาก็ไม่มีสิทธิที่จะได้มาซึ่งผลของการพัฒนา มองในแง่นี้แล้ว การมีส่วนร่วมจึงเป็นทั้งสิทธิทางการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจสังคม

ในสังคมไทย เราจะเห็นว่าในช่วง 30 ปี แห่งการพัฒนา การมีส่วนร่วมยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ในระยะเริ่มต้น สถานการณ์ทางสิทธิด้านนี้ยิ่งเลวร้ายกว่าในยุคปัจจุบัน ด้านหนึ่งเราได้พบเห็นการทำลาย “สิทธิการมีส่วนร่วมทางการเมือง” โดยเผด็จการทหาร อีกด้านหนึ่งการครอบงำประชาชนในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปอย่างหนาแน่น นักวางแผน นักพัฒนามีความเชื่อว่าประชาชนยังไม่พร้อมที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ของตนเอง ประชาชนไม่รู้ว่าคุณเองต้องการอะไร การทำลายสิทธิการมีส่วนร่วมเช่นนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุลขึ้นมา เศรษฐกิจก้าวหน้าไป แต่ประชาชนไม่ได้รับ ส่วนแบ่งจากการพัฒนา ความยากจนยังแผ่กระจายไปยังทั่วแผ่นดิน ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีมากและมีแนวโน้มกว้างยิ่งขึ้น จนบัดนี้ประชาชนชาวไทยก็ยังไม่อาจที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้

ในปัจจุบันได้มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมกันมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีการคิดค้นหาทางเกี่ยวกับการสร้างกลไกหรือพัฒนาสถาบันขึ้นมาที่จำเป็นสำหรับการเข้าถึงโครงสร้างอำนาจการตัดสินใจในวงการต่าง ๆ ของสังคมไทย ในระยะหน้านี้ คงจะต้องมีการพัฒนายกระดับ “จิตสำนึกทางสังคม” ให้แพร่กระจายไปยังกลุ่มพลังสังคมต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อที่กลุ่มประชาชนในวงการทั่วไปจะได้เข้าสู่ภาวะแห่งการตื่นตัว และสามารถมองเห็นปัจจัยต่าง ๆ ที่ครอบงำชีวิตของเขา เกี่ยวกับเรื่องนี้ สิทธิในการที่จะเข้าถึงข้อมูล และรับรู้ความเป็นไปของเศรษฐกิจสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

2) นีรันดร์ จงวุฒิวศัย (2527 : 183) กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับการระดมประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประชาชนเองนั้นเป็นแนวคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ (Help the People to Help the Selves or Aided Self – Help) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา กล่าวคือ ประชาชนจะต้องช่วยกันในการเป็นผู้กระทำการพัฒนาตนเอง มิใช่เป็นแต่เพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้น เพราะผู้กระทำการพัฒนาเป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนา คือ พัฒนาตัวเองไปด้วย นอกเหนือไปจากการทำให้เกิดการพัฒนาอย่างกว้างขวางในชุมชนนั้น ดังแสดงในแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 แนวคิดของการมีส่วนร่วม (Concept of Participation)

ที่มา: รวบรวมบทความสังคมและการพัฒนา เล่ม 2 สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (2539:95)

3.6.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ได้บังเกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ถึงซีกโลกตะวันตก ดังจะเห็นได้จากประเพณี “ลงแขก” (Cooperative work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว กลุ่มละแวกบ้าน ชุมชน หมู่บ้าน ตลอดจนสังคมนั้น ได้พัฒนาการชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในครอบครัวและในสังคมให้เจริญก้าวหน้าและผาสุกเรื่อยมา การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
- 2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน
- 3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทางทิศทางที่พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น
- 4) ความศรัทธาที่มีต่อบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร
- 5) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง

6) อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส ฯลฯ

3.7 เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม (Conditions for Participation)

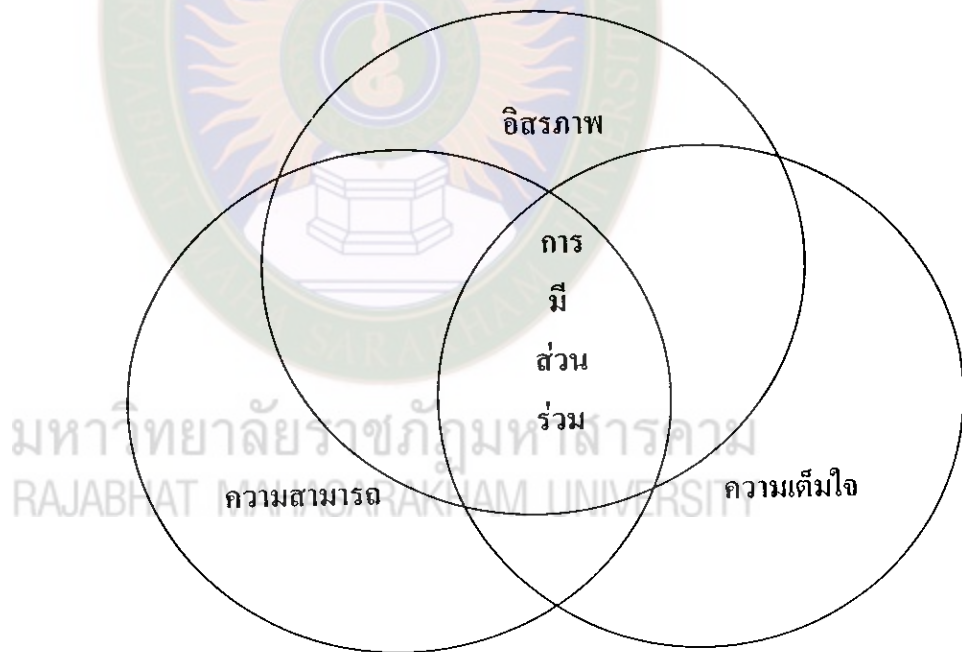
การพัฒนาต้องเริ่มต้นจากประชาชน (Start where the People are 1) และประชาชนต้องช่วยตนเอง (Self – Help) ซึ่งเท่ากับหมายความว่า การที่ประชาชนจะริเริ่มและช่วยตนเองได้นั้น ประชาชนต้องมีโอกาสที่จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเสียก่อน กล่าวคือต้องมีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

3.7.1 ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (Freedom to Participate)

3.7.2 ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (Ability to Participate)

3.7.3 ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (Willingness to Participate)

ดังแสดงในแผนภูมิที่ 6

แผนภูมิที่ 6 แสดงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

ที่มา : รวมบทความสังคมและการพัฒนา เล่ม 2 สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (2539: 98)

หากไม่มีอิสรภาพ ไม่มีความสามารถ และไม่มีความเต็มใจแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลยและความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้

- 1) ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม การมีส่วนร่วมไม่เหมาะสมในสถานการณ์ฉุกเฉิน
- 2) ประชาชนต้องไม่เสียเงินเสียทอง ค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินค่าผลตอบแทนที่จะได้รับ
- 3) ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
- 4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่อง 2 ฝ่าย
- 5) ประชาชนต้องไม่รู้สึกระทอนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

3.8 สมมติฐานของการมีส่วนร่วม (Assumptions of Participation) ในการพัฒนานั้น จำต้องคำนึงถึงสมมติฐาน 3 ประการ คือ

- 3.8.1 ประชาชนมีส่วนร่วมอยากแข่งขันในการพัฒนา
- 3.8.2 ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด
- 3.8.3 ควรให้โอกาสมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์กรประชาธิปไตย

ดังแสดงในแผนภูมิที่ 7

แผนภูมิที่ 7 สมมติฐานของการมีส่วนร่วม

ที่มา : รวบรวมบทความสังคมและการพัฒนา เล่ม 2 สถาบันราชภัฏมหาสารคาม (2539: 99)

3.9 รูปแบบของการมีส่วนร่วม (Types and Aspects of Participation) จำแนกออกได้ 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้

3.9.1 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) เช่นการรวมกลุ่มเยาวชน กลุ่มต่าง ๆ

3.9.2 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประเทศญี่ปุ่น (Representative Organization) เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือ ชุมชนกรรมการกลุ่มเถียงใหม่ กรรมการหมู่บ้าน

3.9.3 การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) เช่น หน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมเมื่อใดก็ได้ตลอดเวลา

ลักษณะของการมีส่วนร่วม (Aspects of Participation) มีหลายระดับ คือ

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุม
- 3) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ
- 4) เป็นกรรมการ
- 5) เป็นประธานกรรมการ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของกรมโยธาธิการ ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดทำการศึกษาวิจัยเรื่องนี้โดยตรง นอกจากการศึกษาวิจัย การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยเหล่านั้น ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลหรือส่งเสริมหรือสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้วิจัยจึงได้นำงานวิจัยเหล่านั้นมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

สุจินต์ คาววีระกุล (2527 : 92) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527” ผลการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในลักษณะเป็นผู้ตามเสียมากกว่า โดยการสังเกตจากการมีส่วนร่วมในการเข้าประชุม มีส่วนร่วมในการสละแรงงาน และมีส่วนร่วมในการ

ออกเงินนั้นอยู่ในระดับที่สูง ซึ่งเมื่อเทียบกับการมีส่วนร่วมเป็นผู้ประสานงาน การมีส่วนร่วมเป็นผู้รับผิดชอบหรือควบคุมการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น อยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับ โครงการพัฒนาหมู่บ้านว่าตามที่ผู้นำหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ราชการร่วมกันกำหนดมานั้นมีความเหมาะสมดีอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องแสดงความคิดเห็นออกมาแต่อย่างใด หรืออาจเป็นเพราะประชาชนมีความศรัทธาและเชื่อถือผู้นำของตนเองสูง ส่วนการศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนพบว่า

1. อายุ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. เพศ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การรู้สึกว่าคุณเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. การมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
6. อาชีพ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน...ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโครงการพัฒนาหมู่บ้านที่ดำเนินการนั้นไม่ทำให้ประชาชนเสียเวลาการประกอบอาชีพไปแต่อย่างใด และทั้งนี้เป็นเพราะช่วงเวลาที่ดำเนินการตามโครงการนี้เป็นช่วงที่ประชาชนมีเวลาว่างจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ จึงทำให้ไม่ว่าจะเป็นประชาชนที่ประกอบอาชีพอย่างเดียวหรือหลายอย่างต่างก็มีเวลาพอที่จะมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน
7. รายได้ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
8. การเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
9. ความต้องการเกียรติ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
10. ความต้องการมีความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้าน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
11. ความต้องการรางวัลการประกวดหมู่บ้าน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน
12. การได้รับการชักชวนจากบุคคลในหมู่บ้าน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

13. การได้รับการชักชวนจากเจ้าหน้าที่ราชการ พบว่าการได้รับการชักชวนจาก นายอำเภอและพัฒนาการอำเภอ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนการได้รับการ ชักชวนจากปลัดอำเภอ เกษตรอำเภอ และสาธารณสุขอำเภอ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชน นอกจากนี้ยังพบอีกว่าการได้รับการชักชวนจากเจ้าหน้าที่ราชการระดับตำบล คือ เกษตรตำบล สาธารณสุขตำบล ครู และพัฒนากร ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของ ประชาชน

สุพจน์ จักรบุตร (2540 : 131) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของโครงการพัฒนา แหล่งน้ำประเภทถังปูนฉาบและบ่อบาดาลของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทจังหวัด มหาสารคาม : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลวังไชย อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

1. รูปแบบในการก่อสร้างแหล่งน้ำประเภทถังปูนฉาบขนาด 2,300 ลิตร คณะกรรมการหมู่บ้านและประชาชนเป็นผู้ร่วมทำการก่อสร้างในรูปแบบการใช้แรงงาน เข้าช่วยในการก่อสร้าง
2. จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมการก่อสร้างแหล่งน้ำประเภทถังปูนฉาบ ขนาด 2,300 ลิตร คณะกรรมการหมู่บ้านและประชาชนได้เข้าร่วมทำการก่อสร้างวันละ 10-20 คน หมุนเวียน กันไป เพราะจะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าได้เป็นเจ้าของร่วมกัน โดยไม่ได้รับค่าจ้าง
3. ความร่วมมือและสนับสนุนในการพัฒนาแหล่งน้ำประเภทบ่อบาดาล คณะกรรมการหมู่บ้านและประชาชน ได้เข้าร่วมสนับสนุนในการก่อสร้างเป็นอย่างดี
4. กระบวนการพัฒนาแหล่งน้ำของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เสนอความต้องการจนถึงการบำรุงรักษาซึ่งสอดคล้องกับหลัก การดำเนินงานของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท
5. แนวทางในการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้านมีแนวคิดริเริ่มที่เป็นทิศทางของตนเอง การตัดสินใจเลือกทางออกของปัญหาล้วนแต่ผ่านการอภิปรายสัมมนากันอย่างรอบด้าน ดังนั้น จึงมีความสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน แม้บางครั้งชาวบ้านไม่ยอมรับความคิดเห็น จากหน่วยงานของทางราชการ

วุฒิ กาญจนสุนทร (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรคัดสรรกับการเข้าร่วมในกิจกรรมศูนย์เยาวชนตำบลของสมาชิกศูนย์เยาวชนจังหวัด ปราจีนบุรี” พบว่า

1. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์เยาวชนตำบลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 มีจำนวน 2 ตัวแปร คือ อายุ และระดับการศึกษา โดยผู้ที่มีอายุสูงมีแนวโน้มเข้าร่วมในกิจกรรมสูงกว่าผู้มีอายุต่ำ และผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง มีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาค่ำ

2. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 มีจำนวน 7 ตัวแปร คือ อาชีพ รายได้เฉลี่ยของครอบครัว การเป็นกรรมการศูนย์เยาวชน การเป็นกรรมการกลุ่มทางสังคม การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์เยาวชน และความคาดหวังในประโยชน์ที่จะได้รับ

3. ตัวแปรที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมมี 2 ตัวแปร คือ เพศ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

เกียรติชัย สารเสวด (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แบบแผนและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข : ศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านทัศนคติที่มีต่อรัฐบาล ทัศนคติที่มีต่อกลุ่มองค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล ความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาล ความคาดหวังต่อปฏิริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพ ความคาดหวังเกี่ยวกับประโยชน์และการสูญเสียจากการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาลตลอดจนอิทธิพลการชักจูงของสื่อสารมวลชนมีความสัมพันธ์กับระดับของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535

ลดาวัลย์ พอใจ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า

1. พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน

2. ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน

3. พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารสามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน

ไพติน ศศิธรานกรแก้ว (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปิดรับข่าวสารสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

1. ประชาชนส่วนใหญ่ในกรุงเทพมหานคร มีระดับการเปิดรับข่าวสารสิ่งแวดล้อมจากสื่อมวลชนและสื่อโทรทัศน์ ในระดับปานกลาง มีความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน

2. ระดับการเปิดรับข่าวสารสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

โรจน์พงษ์ แก่นจันทร์ (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมสร้างกับการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาฝายประชาอาสา ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า

1. ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของครัวเรือนเกษตรกร ในการสร้างฝายประชาอาสา กับความคิดเห็นที่มีต่อโครงการฝายประชาอาสา พบว่าทุกประเภทความคิดเห็นมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของครัวเรือนเกษตรกรในการสร้างฝายประชาอาสา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยประเภทของความคิดเห็นที่มีความสัมพันธ์กันมากที่สุด คือ ฝายประชาอาสาสร้างในบริเวณที่เหมาะสม รองลงมาคือ ฝายประชาอาสาที่มีประโยชน์

2. ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของครัวเรือนเกษตรกรในการสร้างฝายประชาอาสากับการใช้ประโยชน์ฝายประชาอาสา พบว่า เกือบทุกประเภทของการใช้ประโยชน์ฝายประชาอาสาของครัวเรือนเกษตรกร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 มีเพียงประเภทการใช้น้ำเพื่ออาบกับใช้บริเวณฝายเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยที่การใช้ประโยชน์จากฝายประชาอาสาประเภทใช้ทำนาปี มีความสัมพันธ์มากที่สุด รองลงมาคือใช้ในการปลูกผัก

3. การบำรุงรักษาฝายประชาอาสาของครัวเรือนเกษตรกรพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่บำรุงรักษา ในเรื่องเมื่อมีฝนตกหนักมีร่องน้ำกัดเซาะ ได้ถมดินและปลูกหญ้ารองลงมา คือ ดำเนินการปลูกหญ้าป้องกันลาดคันดินพัง

4. ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของครัวเรือนเกษตรกรในการสร้างฝายประชาอาสากับการบำรุงรักษา พบว่า ทุกประเภทของการบำรุงรักษามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยประเภทของการบำรุงรักษาที่

มีความสัมพันธ์มากที่สุด คือ การกำจัดวัชพืชหน้าฝายประชาอาสา รองลงมา คือ การเก็บเศษไม้ที่ลอยมาติดหน้าฝาย

วิศิษฐ์ ทองสมบูรณ์ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในการพัฒนาหมู่บ้านตามระบบ กชช. : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ในการพัฒนาหมู่บ้านตามระบบ กชช. มี 6 ปัจจัย ดังนี้

1. การได้รับข่าวสาร
2. การติดต่อกับชุมชนภายนอก
3. การติดต่อกับเจ้าหน้าที่
4. การเป็นผู้นำกลุ่มทางสังคม
5. ความพึงพอใจในโครงการ อพป.
6. การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่

ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน 1 ปัจจัย คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป.

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านของกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ได้แก่ 1) กรรมการไม่รู้จักบทบาทหน้าที่ 2) ขาดงบประมาณในการบริหารงาน 3) ไม่มีการประชุมกันเป็นประจำ 4) ขาดการติดตามและประเมินผล 5) ขาดความรู้ในการบริหารงาน 6) ได้รับเงินจัดสรรทางค่านางงบประมาณน้อย 7) ขาดการประชาสัมพันธ์กับชาวบ้าน 8) ชาวบ้านอพยพไปทำงานทำยังต่างถิ่น

สุวารีย์ วงศ์วัฒนา (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัดพิษณุโลก” ผลการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารระดับต่ำ มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง มีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อย
2. พฤติกรรมเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. ความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

4. ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรเพียงตัวเดียวที่สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สร้อยสิริ บรรณวิวัฒน์ (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานขององค์กรผู้ใช้น้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็กของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานขององค์กรผู้ใช้น้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็กอย่างเด่นชัด คือ ลักษณะทางกายภาพด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็ก และความรู้เกี่ยวกับองค์กรผู้ใช้น้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็ก ด้านความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในแหล่งน้ำขนาดเล็ก และความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ

เขวาลักษณ์ มากดี (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรส่วนมากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอายุเฉลี่ย 45.40 ปี ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มเฉลี่ย 5.29 ปี ขนาดพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 17.66 ไร่ และรายได้เฉลี่ย 20,609.24 บาท สำหรับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม คือ การร่วมประชุมกลุ่ม ร้อยละ 81.50 และการร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ร้อยละ 79 ส่วนปัญหาในการทำกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ การขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก โรคและแมลงศัตรูพืช รวมทั้งขาดตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งมีข้อเสนอแนะว่าให้หน่วยงานของรัฐจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และควรหาตลาดเพื่อการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

จากผลการพิสูจน์สมมติฐาน ปรากฏว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มนาน มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานกลุ่มมากกว่าผู้ที่มีระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มสั้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สัจชัย สุติพันธ์วิหาร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อปัญหามลพิษทางน้ำจากชุมชน : กรณีศึกษา เทศบาลเมืองภูเก็ด” ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า โรงแรม ภัตตาคาร และร้านอาหาร เป็นต้นเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหามลพิษทางน้ำ โดยมีผลกระทบคือ คุณภาพน้ำลดลงจนทำให้น้ำในแหล่งน้ำเกิดการเน่าเสีย ส่วนแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ดีที่สุด คือ

ประชาชนทุกคนจะต้องร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหาในบ้านเรือนเป็นลำดับแรกนอกจากนี้ยังเห็นว่าสถานประกอบการดังกล่าวจะต้องบำบัดน้ำทิ้งก่อนปล่อยลงสู่ท่อระบายน้ำหรือแหล่งน้ำ และเทศบาลควรเร่งรัดการก่อสร้างโครงการระบบระบายน้ำและระบบบำบัดน้ำเสียให้เสร็จโดยเร็ว

ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิบัติกิจกรรมทั้ง 4 กิจกรรมพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 66.4 โดยกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับมาก ได้แก่ กิจกรรมการแยกเศษอาหารออกจากภาชนะก่อนที่จะนำไปล้าง กิจกรรมการทิ้งเศษขยะมูลฝอยลงในถังขยะหรือภาชนะที่จัดไว้รองรับ และกิจกรรมการประหยัดน้ำ ส่วนกิจกรรมการทำความสะอาดแหล่งน้ำนั้นประชาชนมีส่วนร่วมในระดับน้อย สำหรับระดับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนตามขั้นตอนทั้ง 6 ขั้นตอนในโครงการระบบระบายน้ำและระบบบำบัดน้ำเสีย ปรากฏว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความต้องการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 44.6 โดยขั้นตอนที่ประชาชนมีความต้องการในระดับมาก ได้แก่ ขั้นตอนการร่วมแสดงความคิดเห็น และขั้นตอนการร่วมจ่ายเงินค่าธรรมเนียมบำบัดน้ำเสีย แต่ขั้นตอนที่ประชาชนมีความต้องการในระดับน้อย ได้แก่ ขั้นตอนการร่วมบริจาคเงิน ขั้นตอนการร่วมบริจาควัสดุ ขั้นตอนการร่วมเป็นกรรมการ และขั้นตอนการร่วมประเมินผล

เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิบัติทุกกิจกรรม พบว่า เพศ อายุ และอาชีพที่แตกต่างกัน จะก่อให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องระดับการมีส่วนร่วมปฏิบัติของประชาชนในทุกกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สำหรับรายได้ ระดับการศึกษา กรรมสิทธิ์ถือครองที่อยู่อาศัย การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนแต่อย่างใด โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเพศชาย อายุมาก และมีอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ แม่บ้านหรือพ่อบ้าน เป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมปฏิบัติในทุกกิจกรรมมากที่สุด

สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการระบบระบายน้ำและระบบบำบัดน้ำเสียในทุกขั้นตอน พบว่า เพศ อายุ รายได้ และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่แตกต่างกันทำให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องระดับความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วมดังกล่าว ได้แก่ อาชีพ ระดับการศึกษา กรรมสิทธิ์ถือครอง

ที่อยู่อาศัย และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเพศหญิง อายุมาก รายได้ต่ำ และรับรู้ข้อมูลข่าวสารมาก เป็นกลุ่มที่มีความต้องการมีส่วนร่วมในทุกชั้นตอน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในครั้งนี้ คือ รัฐบาลควรให้ความสำคัญและสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อปัญหามลพิษทางน้ำมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยจัดให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในแต่ละชั้นตอนตั้งแต่ชั้นตอนการร่วมวางแผน การร่วมตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ ตลอดจนถึงการประเมินผล นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้มีการตั้งกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน เพื่อให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างรัฐบาล เอกชน และประชาชน อันจะนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางน้ำให้บรรลุวัตถุประสงค์ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตมนุษย์ที่ดีในอนาคต

สัมพันธ์ งามสอาด (2536 : 79) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความตระหนักในปัญหาทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นของกรมการสภาพำบล อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา” จากการศึกษาพบว่า การดำรงตำแหน่ง ขนาดที่ดินทำกิน การติดตามข่าวสารเกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรน้ำ และความรู้เกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรน้ำ มีความสัมพันธ์กับความตระหนักในปัญหาทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นของกรมการสภาพำบล

คารณี คงกลิ่น (2537 : 110) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพนิเวศวิทยาของป่าพรุกับคุณภาพชีวิตของประชาชนรอบพื้นที่ป่าพรุ กรณีศึกษาพื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส” พบว่า ทักษะคิดและความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ป่าพรุ ซึ่งส่งผลในเชิงบวกต่อคุณภาพชีวิต กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีทัศนคติที่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ป่าพรุจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มี ทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ป่าพรุ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีในการดำรงชีวิตย่อมมีโอกาสในการรับรู้ข่าวสารข้อมูล การติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานของรัฐ มีโอกาสในการศึกษา การยอมรับในสังคม ตลอดจนการประสานและให้ความร่วมมือที่ดีต่อท้องถิ่น

สมบัติ เสาร์แก้ว (2536 : 78) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก” ผลการวิจัยพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านทุกแห่งมีบทบาทในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำในด้านต่าง ๆ อยู่ในระดับมาก ด้านการดำเนินการจัดทำแผนงาน ด้านมาตรการในการบำรุงรักษา ด้านการควบคุมการใช้ประโยชน์ของน้ำ ด้านการประชาสัมพันธ์และด้านการประเมินผล

ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อบทบาทในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของคณะกรรมการหมู่บ้าน พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของคณะกรรมการหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือ การได้รับการแนะนำสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ การรับรู้ข่าวสาร การเป็นผู้นำกลุ่มทางสังคม และความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ปัจจัยด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจไม่มีผลต่อบทบาทในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กของคณะกรรมการหมู่บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาของคณะกรรมการหมู่บ้านในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่าเป็นปัญหาในการบริหารและจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก คือ การขาดงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล ร้อยละ 76.25 รองลงมาคือ ขาดการสนใจเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ร้อยละ 50.00 ส่วนแนวทางการแก้ไขปัญหาก็สอดคล้องกันคือ ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ ร้อยละ 74.58 รองลงมาคือให้เจ้าหน้าที่ของรัฐสนใจและตั้งใจในการปฏิบัติงาน สนับสนุนอย่างจริงจัง ร้อยละ 50.00

พงศ์ศักดิ์ ชัยสิทธิ์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มบริหารการใช้น้ำของสมาชิกในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์” ผลการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเกี่ยวกับเกษตรกรสมาชิกกับการเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของกลุ่มบริหารการใช้น้ำ พบว่า 1) ด้านการจัดสรรน้ำและการกระจายน้ำมีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองในกลุ่ม จำนวนครั้งในการได้รับคำแนะนำเรื่องการส่งน้ำและการซ่อมแซมคูส่งน้ำ โอกาสในการเข้ารับการอบรมและทัศนศึกษาดูงานเกี่ยวกับกลุ่มต่างๆ ปริมาณน้ำที่ได้รับเพื่อใช้ในแปลงนาไม่เพียงพอ การไม่ได้รับน้ำตามเวลาที่กำหนด และการดำเนินงานกลุ่มไม่มีความต่อเนื่อง 2) ด้านการบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมระบบส่งน้ำและการกระจายน้ำมีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนในกลุ่ม ความพึงพอใจของเกษตรกรสมาชิกต่อผลการดำเนินงานกลุ่ม ลักษณะของพื้นที่รับน้ำ สภาพคูส่งน้ำเข้าแปลงนา และปัญหาการไม่ได้รับน้ำตามเวลาที่กำหนด

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย เพื่อให้เกษตรกรสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มมากขึ้น มีข้อเสนอแนะดังนี้ 1) เกษตรกรสมาชิกกลุ่มควรได้รับคำปรึกษาแนะนำเรื่องการใช้น้ำและการบูรณะซ่อมแซมคูส่งน้ำจากเจ้าหน้าที่ชลประทานเป็นประจำ 2) เกษตรกรสมาชิก

กลุ่มควรได้รับการกระตุ้นให้มีการเสนอแนะมากขึ้นต่อการดำเนินงานกลุ่มด้วยการรายงานการชำรุดเสียหายของคูคลองส่งน้ำ การมีส่วนร่วมในการจัดสรรน้ำในระดับคลองซอยและคูส่งน้ำ และการใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งหัวหน้ากลุ่ม 3) เกษตรกรสมาชิกควรได้รับการสนับสนุนและกระตุ้นให้เข้าร่วมอย่างจริงจังในกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมการผลิต โดยการให้ข้อมูลความต้องการปลูกพืชและการใช้น้ำ การเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรกับหน่วยงานต่าง ๆ และ 4) เกษตรกรสมาชิก กลุ่มควรได้รับการสนับสนุนให้มีการวางแผนการผลิตทางการเกษตรและการใช้น้ำร่วมกันอย่างจริงจังและได้รับบริการปัจจัยการผลิตและสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำเพื่อการผลิตอย่างเพียงพอและตรงตามเวลาที่ต้องการ

ฉอาน วุฒิกรรมรักษา (2526 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการที่ได้รับการรางวัลดีเด่นของตำบลคุ้มพลอย อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการพัฒนา โดยร่วมในขั้นตอนดำเนินการมากที่สุด รองลงมาคือขั้นตอนติดตามผลงานและขั้นกำหนดความต้องการ ในขั้นดำเนินการและขั้นตอนติดตามผลงาน ประชาชนเข้าร่วมออกแรงมากที่สุด รองลงมาคือร่วมออกเงินและออกวัสดุและเข้าร่วมเป็นกรรมการ ส่วนขั้นกำหนดความต้องการประชาชนเข้าร่วมประชุมมากที่สุด รองลงมาคือแสดงความคิดเห็น สถานภาพทางเศรษฐกิจไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมประชุม ในขั้นกำหนดความต้องการ ขั้นวางแผน และขั้นตัดสินใจเลือกโครงการ แต่มีผลต่อปริมาณการเข้ามีส่วนร่วม และร่วมเป็นกรรมการในปริมาณมากกว่า

อุคม เกิดพิบูลย์ (2532 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง องค์การอาสาสมัครอนาคตของการอนุรักษ์ป่าไม้ พบว่า ประชาชนมีความหวังใจในความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างสูง และต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น การที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมไปนั้น เป็นเพราะรัฐขาดการประสานงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับประชาชน

คุยฎี อายุวัฒน์ และคณะ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานวนศาสตร์ชุมชน กรณีศึกษาชุมชนห้วยม่วง พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจะมีบทบาทเป็นแกนสำคัญในการตัดสินใจ ประชาชนจะมีส่วนร่วมช่วงการกำหนดแผนงานกิจกรรมต่าง ๆ โดยการกระจายผลประโยชน์จากผู้นำไปสู่ส่วนรวม ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานของโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชน

ป่าไม้ จะติดต่อกับผู้นำชุมชนก่อนแล้วจึงจะลงไปทำกิจกรรมหรือครัวเรือนโดยใช้กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ เป็นแนวทาง

ทองจันทร์ หอมเนตร (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น กรณีศึกษาหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย จังหวัดขอนแก่นพบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั่วไปอยู่ในขั้นการเกิดความตระหนักและร่วมปฏิบัติ ส่วนปัญหาในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ แนวเขตไม่ชัดเจน ไม่มีกรรมสิทธิ์การบุกรุกและลักลอบตัดไม้ การเกิดไฟป่า ขาดงบประมาณสนับสนุนและคณะกรรมการดูแลรักษาป่าชุมชนขาดความรับผิดชอบ

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

5.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประชากร สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา สรุปได้ว่า

ถ้ามนุษย์มีความรู้วิทยาศาสตร์อย่างน้อยระดับพื้นฐานที่จำเป็น เข้าใจหลัก “ทางสายกลาง” เพียงพอ อาจนำไปปฏิบัติในวิถีการดำรงชีวิตให้อยู่ในระดับ “กินอยู่แต่พอดี” เลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติมากเกินไป ให้ความสำคัญและให้โอกาสธรรมชาติได้ปรับตัวสู่สมดุล ปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบอยู่ก็จะหมดไปหรือบรรเทา ความรุนแรงลงได้และถ้าเทคโนโลยีที่เลือกใช้ มีประโยชน์ต่อส่วนรวมและมีการสอดคล้องกับวัฒนธรรม เปิดโอกาสให้ทุกคน ได้รู้ได้เข้าใจ ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกและตัดสินใจ ในแต่ละโครงการที่อาจมีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ เทคโนโลยีที่เลือกนั้นก็จะเป็นไปสู่นโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก สรุปได้ว่า

การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กของกรม โยธาธิการ มีจำนวนมากหลายโครงการ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของประชาชน จึงไม่เกิดความรู้สึกรักและหวงแหน ขาดการดูแลรักษา เป็นเหตุให้แหล่งน้ำชำรุดทรุดโทรม ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และอยู่ในภาวะที่จำเป็นต้องใช้น้ำอย่างมากด้วย

5.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ว่า

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา อันได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา

และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีและการวางแผนในการแก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้ายคือการติดตามและประเมินผล

5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากผู้วิจัยหลายท่านที่ศึกษา ปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนหลายด้าน เช่น โครงการพัฒนา หมู่บ้าน โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมศูนย์ เยาวชน ขบวนการทางสังคม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาฝาย การรักษาคุณภาพน้ำ การดำเนินงานขององค์กรผู้ใช้น้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็ก กิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน การมีคุณภาพชีวิตของประชาชน ปัญหามลพิษทางน้ำ จากชุมชน

5.4.1 ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปพบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

- 1) ระดับการศึกษา
- 2) อาชีพ
- 3) รายได้เฉลี่ยของครอบครัว
- 4) การเป็นกรรมการกลุ่มทางสังคม
- 5) การติดต่อกับเจ้าหน้าที่
- 6) ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์
- 7) ความคาดหวังในประโยชน์ที่จะได้รับ
- 8) ทักษะติดต่อรัฐบาล
- 9) ทักษะติดต่อกลุ่มองค์กร
- 10) พฤติกรรมเปิดรับสื่อที่เกี่ยวข้อง
- 11) ความตระหนัก
- 12) การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ
- 13) เพศ
- 14) อายุ

5.4.2 ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

- 1) ตำแหน่งและการเป็นผู้นำกลุ่มทางสังคมในหมู่บ้าน

- 2) การรู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน
- 3) การมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน
- 4) ความต้องการเกียรติ
- 5) การชักชวนจากเจ้าหน้าที่ราชการระดับสูง
- 6) การชักจูงจากผู้นำท้องถิ่น
- 7) การรับรองสิทธิประชาชนในการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 8) การได้รับข่าวสาร
- 9) การติดต่อกับชุมชนภายนอก
- 10) การติดต่อกับเจ้าหน้าที่
- 11) ความพึงพอใจในโครงการ
- 12) การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่
- 13) ลักษณะทางกายภาพด้านการตั้งถิ่นฐาน
- 14) คุณภาพน้ำในแหล่งน้ำ
- 15) ความรู้เกี่ยวกับองค์กรผู้ใช้น้ำ
- 16) ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 17) ความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งโครงการ
- 18) ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มนาน

5.4.3 สรุปผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวได้นำเสนอข้างต้น จะเห็นว่าการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะดำเนินกิจกรรม เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้านซึ่งสามารถจัดแบ่งได้ตามลักษณะปัจจัย แต่ละด้าน ได้แก่ ฐานะรายได้ อาชีพ ทรัพย์สิน การถือครองที่ดิน ระดับการศึกษา การได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ การรับรู้ข่าวสาร การเป็นผู้นำกลุ่มสังคม การได้รับความไว้วางใจจากประชาชน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ประสิทธิภาพการทำงาน การวางแผน ความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความคาดหวังผลประโยชน์ การได้รับยกย่องเป็นบุคคลสำคัญ เป็นต้น สรุปได้ว่า ในการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือปัจจัยที่แต่ละคนมีแตกต่างกันไป สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองที่มีส่วนในการกำหนดความสำเร็จและความเป็นไปได้ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา

เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงได้นำปัจจัยดังกล่าวมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดและสมมติฐานในการศึกษาครั้งนี้

เนื่องจากงานวิจัยที่จะทำการศึกษานี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก ในโครงการแหล่งน้ำขนาดเล็กของกรมโยธาธิการ โดยกำหนดเฉพาะแหล่งน้ำ 4 ประเภท คือ บ่อบาดาล ประปาหมู่บ้าน ถังเก็บน้ำฝน และฝายน้ำล้น ดังนั้น เพื่อให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ มากที่สุดตามเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็ก และกำหนดให้เป็นตัวแปรอิสระ (Independent Variables) จำนวน 18 ปัจจัย แสดงอยู่ในแผนภูมิที่ 8 ดังนี้คือ

- 1) เพศ
- 2) อายุ
- 3) ระดับการศึกษา
- 4) ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน
- 5) อาชีพ
- 6) รายได้
- 7) จำนวนที่ดินทำกิน
- 8) การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 9) การสังเกตเห็นความผิดปกติของแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 10) ความต้องการแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 11) ปริมาณน้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 12) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งน้ำขนาดเล็ก
- 13) การเป็นผู้นำกลุ่มทางสังคม
- 14) การได้รับข่าวสาร
- 15) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ หรือ เอกชน
- 16) การได้รับบริการด้านสาธารณูปโภค
- 17) การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน
- 18) การเห็นความสำคัญของแหล่งน้ำขนาดเล็ก

แผนภูมิที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย